

DUNAKESZI TÖRTÉNETE I.
A kezdetektől 1910-ig

DUNAKESZI TÖRTÉNETE I.

A kezdetektől 1910-ig

Főszerkesztő: Kerekes Dóra

Dunakeszi
Dunakeszi Város Önkormányzata
2017.

A szerkesztésben részt vállaltak: Hála József és Máté György
Közreműködtek: Csonka Mária, Szakáll Lászlóné és Lőrincz Róbert

HU ISBN 978-615-80823-1-0

Az 1526 és 1711 között fejezetet Tringli István lektorálta.
Az 1711 és 1850 közötti fejezetet Soós István lektorálta.

A kiadásért felel: Dunakeszi Város Önkormányzata
Borítóterv: Másmédia és Marketing Kft.
Tördelte: Herczeg Csilla / NetOffice Plusz Kft.
Nyomta a Szalprint Kft.

Tartalomjegyzék

Dunakeszi és környezetének természeti viszonyai (Thamóné Bozsó Edit)	11
Általános jellemzők	11
Földtani felépítés és fejlődéstörténet	14
Hasznosítható ásványi nyersanyagok	34
Természet- és környezetvédelmi helyzet	37
Dunakeszi területének őstörténete	47
Újkőkor (Horváth László András)	47
Rézkor	50
<i>Rézkori lelőhelyek Dunakeszin (Horváth László András)</i>	50
<i>Késő rézkori maradványok Dunakeszin (Kővári Klára)</i>	52
Bronzkor	59
<i>Korai bronzkor (Endrődi Anna)</i>	59
<i>Középső bronzkor (Kővári Klára)</i>	62
<i>Késő bronzkor (Szilas Gábor)</i>	67
A dunakeszi térség az ókorban	83
A kelták emlékei (Horváth M. Attila)	83
Dunakeszi a római császárok idején (Kulcsár Valéria-Korom Anita)	87
Rómaiak Dunakeszin (Mráv Zsolt)	100
Dunakeszi története a honfoglalástól a középkor végéig (Haraszti Szabó Péter)	121
Dunakeszi térsége a honfoglalás idején	122
Dunakeszi és birtokosai a középkorban	131
Alag falu és birtokosai a középkorban	140
Keszi és Alag falvak gazdasági jelentősége és lakosa	147
Dunakeszi története 1526 és 1711 között (Kerekes Dóra)	155
Dunakeszi az Oszmán Birodalomban	156
Dunakeszi és környékének magyar birtokosai a kora újkorban	170
A megyei birtokrendszer a 16. században	170
Dunakeszi és birtokosai a 17. században	173
Igazgatás	180
Dunakeszi 1686 és 1703 között	201
Dunakeszi a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1711)	206
Dunakeszi története 1711–1849 (Szádóczki Bálint)	211
Dunakeszi birtokosai és társadalma (1711–1747)	211
Dunakeszi és Alag a Grassalkovich-uradalomban	220
Népesedés és társadalmi tagolódás	235
Dunakeszi közigazgatása a 18. században és a 19. század első felében	249

Egyházi viszonyok	255
A reformkori Dunakeszi	271
Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc	276
Dunakeszi története 1850 és 1910 között	285
Bevezetés (Kerekes Dóra)	285
Dunakeszi és Alag 1850 és 1910 között (Kerekes Dóra)	289
Alag és a Magyar Lovaregylet.....	294
<i>Bevezetés (Száráz György)</i>	294
<i>Az első alagi versenyek (Száráz György)</i>	297
<i>A millenniumi versenytér megnyitása (Száráz György)</i>	301
<i>Alag kiépülése (Száráz György)</i>	303
<i>Angol kolónia Alagon (Hesp József)</i>	309
<i>Irodalmárok, művészek, tudósok Alagról (Száráz György)</i>	314
Dunakeszi közigazgatása (1850-1910) (Lőrincz Róbert).....	316
Dunakeszi és Alag gazdaság- és társadalomtörténete	338
<i>Dunakeszi és Alag demográfiája és társadalmi tagozódása (1850–1910)</i> <i>(Bisztrai Tibor)</i>	338
<i>Paradicsomtermesztés Dunakeszin (Hála József)</i>	345
Dunakeszi és Alag egyházi élete 1850 és 1910 között	351
<i>Révész István tevékenysége (Kollár Albin)</i>	351
<i>A lovaregyleti kápolna Alagon (Száráz György)</i>	354
Művelődés és oktatás 1712–1910 (Kollár Albin).....	357
Dunakeszi és Alag néprajza (Csukovits Anita).....	369
Bevezetés	369
A település társadalma	371
Hagyományos gazdálkodás	374
Népi építészet és lakáskultúra	378
Népi táplálkozás.....	385
A mindennapi élet	390
A hagyományos viselet.....	393
A jeles napokhoz kapcsolódó szokások és hiedelmek.....	404
Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások és hiedelmek	418
Temetkezési szokások.....	432
Néphit – A népi gyógyászat emlékei	435
A népi vallásosság emlékei	438
Irodalomjegyzék	445
Ábrák jegyzéke	483
Mutató.....	492
Szerzőink.....	525

DUNAKESZI TÖRTÉNETE 1526 ÉS 1711 KÖZÖTT

A magyar király, II. (Jagelló) Lajos (1516–1526) mohácsi veresége (1526. augusztus 29.) után I. Szulejmán oszmán szultán (1520–1566) serege szeptember 11-ére elérte az ország királyi székhelyét, Budát, és megszállta azt. Ezt követően az oszmán uralom – a Duna menti ék alakú területet legyezőszerűen kiterjesztve – folyamatosan szélesedett a középkori Magyar Királyság területén, hogy majd a század közepi várháborús időszakot követően kialakuljon az a kettős végvári rendszer, amely a 17. század végéig meghatározza a térség viszonyait.

1. kép: A mohácsi csata

A korszak két nagy korszakra osztható, az 1526 és 1606 közötti időszakban az útkeresés, míg az 1606 és 1699 közötti években a kiútkeresés állt a magyar politikai elit gondolkodásának fókuszpontjában. A mohácsi csata és az azt követő időszak állapotai a magyar nemesség számára teljesen új helyzetet jelentettek. Két király uralta az országot (I. [Szapolyai] János [1526–1540] és I. [Habsburg] Ferdinánd [1526–1564]), miközben folyamatos oszmán jelenlétre, és a szultán rendszeres hadjárataira egyaránt számítani kellett. Nem beszélve a békésebb időszakok portyáiról, amelyek ellen mindkét fél rendszeresen tiltakozott a másikkal, ugyanakkor saját katonáinak soha nem tiltotta ténylegesen. Ehhez járult az vallási, társadalmi, politikai és ideológiai változás is, amely részben a reformáció

megjelenésével és elterjedésével, részben az oszmán jelenlét miatti apokaliptikus ideák feltűnése révén mutatkozott meg. Egészen az oszmánok 1571. évi, lepantói tengeri veréséig az európai népek, és uralkodóik sem igazán hittek a szultán legyőzhetőségében. Ezt követően is csak lassan kerülnek felszínre olyan hangok, amelyek a törökök visszaszorítását reális megoldásnak látják. Különösen, mivel a 16. század végi tizenöt éves vagy nagy török háború (1593–1606) nem hozta meg a keresztény oldal számára a várva várt sikereket.

A zsitvatoroki béke (1606) megkötését követően a két fél, a Habsburg-uralkodó és a konstantinápolyi szultán között hosszabb időre béke állt fenn, mivel mindkettő máshol háborúzott (a császárok a harmincéves háborúban, az oszmánok a keleti fronton), így – bár folyamatosan nőtt a feszültség a két fél között a magyarországi térségben – nyílt hadműveletekre csak 1661 és 1664 között került sor, amikor is az oszmánok 1663-ban bevették a modern erődítést, Érsekújvárt és a hozzá tartozó területek urai is lettek. Nem sokkal később, 1664-ben a császári és a hozzá csatlakozó más európai területek hadserege, Raimondo Montecuccoli vezetésével fényes győzelmet aratott Szentgotthárdnál. Tíz nappal rá ugyanakkor a bécsi udvar egy, a győzelmet szinte semmibe vevő, ám reálpolitikai szempontok alapján szükséges békét kötött Vasvárnál a Szerájjal, amely megállapodás egészen az 1683-ban kezdődő, és 1699-ben a karlócai békével lezáruló visszafoglaló háborúk ideig meghatározta a felek közötti békés viszony kereteit.

Pest megye, benne Dunakeszi és térsége szempontjából ez az időszak a hányattatás korszaka volt. Közvetlenül az oszmán hódítást megelőzően (Káposztás)Keszti II. Lajos király birtokában állt, 1518-tól – a solymári uradalomba szervezve – a királyi konyha ellátására rendelték. A mohácsi csatásfkon bekövetkező vereség nemcsak a király halálával, de a középkori Magyar Királyság felbomlásával, így az eddigi királyi udvar megszűnésével is járt. II. Lajos özvegye, (Habsburg) Mária királyné, akinek I. Ferdinánd magyar és cseh király, illetve V. Károly német-római császár (1519–1556) a testvérei voltak, udvartartásával együtt Pozsonyba ment, és további két évig az ország nyugati térségében tartózkodott. A trónt azonban nem sikerült visszaszereznie, így 1531-ben Brüsszelbe ment, és többé nem is tért vissza.

Dunakeszi az Oszmán Birodalomban

Dunakeszi a 16. században

Az oszmánok 1526. évi budai bevonulását követően, uralmuk nem szilárdult meg még a környéken, de végigdúlták a vidéket, ami a lakosság menekülésével járt együtt. Egyes feltételezések szerint a középkori Keszti település ekkor pusztult el, nem tudjuk ugyanakkor, hogy – sok más településhez hasonlóan – visszatértek-e a szultáni sereg elvonulását

követően az itt lakók. Az is óvatosságra inti a ma emberét e téren, hogy a régészeti terepbejárások 17 olyan falut tártak fel, amelyek 1526 után elpusztultak, és ezek között nem szerepel Keszi neve. Fontos azt is megjegyeznünk, hogy a hódoltsággá válás egyáltalán nem járt olyan mértékű településpusztulással, mint azt sokáig feltételezték. Hegyi Klára számításai szerint a budai szandzsák területén mindent egybevetve 1546 és 1590 között a településeknek mintegy 8,3%-a pusztult el.¹ A megye, és Dunakeszi térsége is a hadi felvonulási út mellett feküdt, így a következő „török látogatás” 1529-ben következett be, amikor a Bécs ellen induló szultáni hadak érkeztek ismét az előző támadásból éppen csak magához tért vidékre, és újabb településeket prédáltak fel. Ezt követte egy Habsburg sereg 1530-ban: Wilhelm von Roggendorf hada, aki I. Ferdinánd csapatait vezette Buda visszavívására. 1532-ben a szultáni főszereg ugyan nem erre indult, de Lodovico Gritti velencei renegát, Magyarország kormányzója (1530–1534) egy komoly sereggel Esztergomot vívta, amely hadak ismét átgázoltak a dunakeszi területeken.²

A térség sorsa 1541 után pecsételődött meg véglegesen, amikor az oszmán hadak bevették Buda várát, és az Óbuda területén állomásozó szultán megszervezte a budai vilájetet (az oszmán közigazgatás legnagyobb egysége). Mivel ennek még kicsi volt a területe, működtetésére és ellátására távoli vidékeket is magába foglaló hátországot (szendrői, zvorniki, aladzsahiszári stb. szandzsákok) rendeltek hozzá.³ A következő két évben a Habsburg és az oszmán fél Buda és Vác birtoklásáért is küzdelmet folytatott. Ezzel egyidejűleg megkezdődött egy, a budai erősség védelmét biztosítani hivatott végvári gyűrű kialakítása, illetve a Duna menti erősségek, stratégiai pontok megszállása.⁴ Innen kiindulva a Dunától keletre és nyugatra egyaránt szélesíteni kezdték a hódoltságot. Hangsúlyoznunk kell, hogy Dunakeszi térsége nem volt alkalmas végvár építésére, így ezt – akárcsak Pest megye más sík vidékeit – a végvárak közötti területként kell szemlélnünk, ami – Budához való közelségével együtt – meghatározta sorsát is.

A dunakeszi térség sorsát megpecsételte az, hogy I. Szulejmán szultán 1541-ben bevette Budát, majd a következő években a vár környéke is oszmán fennhatóság alá került, így a vidék lakossága elmenekült.⁵ 1543-ban Vác is oszmán kézre került,⁶ a városba oszmán helyőrség költözött, amely egészen 1596-ig itt is maradt, szemléljükrol többször rendelkeznek Konstantinápolyban.⁷ Dunakeszi tehát a budai és váci végvárak között,

¹ HEGYI, 1995. 49.

² SZAKÁLY, 2001. 330–331.

³ ÁGOSTON, 1998. 352.

⁴ HEGYI, 2001. 255–256.

⁵ VASS, 1983. I. 77–78.

⁶ HEGYI, 2001. 256.; SZARKA, 2008. 41. Az erősség ezt követően 1596-ig ott is maradt, majd a tizenöt éves háború során többször gazdát cserélt. Végül 1620 és 1684 között újra az oszmánok vehették birtokba a várost.

⁷ DÁVID–FODOR, 2005. 74–75., 108–109.

a végvidék peremén feküdt, ahol rendszeresen a főleg északról jövő betörések, amelyeket a váci erősségnek kellett megállítania. A térség hadi övezet volt, amit jól mutat az is, hogy az adók és más jövedelmek beszedését ezekben az években még nem vállalták muszlim vállalkozók.⁸ Dunakeszi sorsát meghatározta, hogy – akárcsak a hódoltság más területein – magyar és (az 1540-es évek közepétől) török birtokosai is voltak. Ezt a fajta együttes birtoklást a magyar történetírás a *condominium* kifejezéssel illeti, ami azt jelenti, hogy a Habsburg–oszmán határterületeken fekvő településeket mindkét fél adóztatta, vagy legalábbis megpróbálta adóztatni.⁹ A 17. századi békék pedig már egyesben olyan kitételek rögzítenek ezzel kapcsolatban, ami korlátozza a törökök adóztatási lehetőségeit a hódoltsági falvakban, az itt élők számára pedig lehetőségként kínálja fel, hogy a korábbi vármegyéhez vagy a közelben fekvő vár kapitányához forduljanak jogorvoslatért.¹⁰ A Keszin élőket a török adminisztráció igyekezett védeni is, tekintettel arra, hogy Buda ellátására, az itteni oszmán katonák és az adminisztráció alkalmazottainak javadalombirtokkal való fizetésére ezen területeket is kirendelték.

A magyarországi török hódoltság nagyobb része – így Dunakeszi és környéke – a Habsburg–oszmán ellentét fókuszpontjában feküdt. Ezt mi sem jelzi jobban, minthogy a végvári rendszerben jelentős létszámú katonaság állomásozott, amely békeidőben folyamatosan portyázott a másikk területén.¹¹ A végvári rendszer és a hadi állapot fenntartása hatalmas pénzüsszegeket emésztett fel, amelyek előteremtése a magyarországi török adminisztráció elsődleges feladatai közé tartozott. A térség sorsát a következő másfél évszázadban meghatározta, hogy török urai mennyire tudták megvédeni a portyák ellen, amelyekben elsősorban a magyarországi végvárakban szolgáló vitézek vállaltak részt; illetve az, hogy török urai mikor, milyen jövedelmeket tudtak beszédni a vidékről. Arról a vidékről, amely területen élők másfél évszázadig kisebb vagy nagyobb intenzitással dűlő, de permanens hadi állapotban éltek mindennapjaikat.

Az oszmán birtokrendszer kialakítása a térségben

Az új oszmán úr jelenléte a lakosság számára a hódítást követően gyorsan egyértelmű lett: alig három évvel Vác török kézre kerülését követően Csandarlizáde Halil bég 1546-ban elvégezte a budai szandzsák összeírását.¹² A szandzsákoknak (és a vilájeteknek, náhijéknek), az oszmán adminisztráció közigazgatási egységeinek a létrehozását a hódítók rendszerint a lehető leggyorsabban megkezdték az új területen, és – ahogyan

⁸ HEGYI, 2001. 257.

⁹ Sem a magyar, sem az oszmán birtokrendszerben nem volt jellemző az, hogy egy birtokos összes birtoka egy birtoktestben, vagy akárcsak egy közigazgatási egységben belül lett volna.

¹⁰ PURJESZ, 1958.) 181.

¹¹ Erről ld. HEGYI, 1995.; HEGYI, 2007.

¹² KÁLDY-NAGY, 1985. 5.

azt máshol is tették – nem követték az eddigi közigazgatási határokat (vagyis Pest, Pilis és Solt vármegyékét). A közigazgatási egységek kialakítására azért volt szükségük, hogy mihamarabb felmérjék, milyen terület került a kezükre, és azt is megtudják, kik laknak itt és milyen jövedelmekre számíthatnak. Tehát az összeírások nem a beszédett, hanem a törvényesen beszédhető adó mértékét tartalmazták. Tekintettel arra, hogy térségünk ekkor – és gyakorlatilag ez után is – folyamatosan hadszíntér volt, a fenntartására és ellátására szükséges összegek előteremtése igen nagy kihívás elé állította az oszmán közigazgatást. Mondhatjuk azt, hogy minden lehetséges bevételi forrást számba vettek és a legkisebb jövedelmeket is összeírták, mivel a hadi gépezet ellátására csak így volt mód. Dunakeszi térségére jellemző, hogy igen alacsony bevételre tehettek szert urai, mivel gyakran pusztította az átvonuló katonaság, lakossága pedig a hadi események következtében szétfutott. Az apparátusnak pontos ismeretei – a területről, a birtokokról, a bevételezhető összegekről, adónevekről – mintegy két évtized alatt keletkeztek. A települések és puszták adóinak összegét (ha volt) a lakosok száma és vagyoni helyzete, illetve az összeírást megelőző évek átlagos terméseredményei alapján határozták meg.¹³

Az összeírásokkal egyidejűleg az oszmán kincstár a dunakeszi térségben is megkezdte a javadalombirtokok szétoztását. Az oszmán rendszerben ugyanis minden föld a szultáné volt, de a tímáros katonákat, illetve az adminisztráció tisztségviselőit birtokok kiutalásával, és az innen beszédhető földesúri adók átengedésével (is) fizették. Arra vonatkozóan, hogy mely területek kerültek bele a javadalombirtok-rendszerbe, illetve melyek maradtak szultáni tulajdonban, az apparátus egyszerű elvet alkalmazott: a legértékesebb, legtöbb bevételt ígérő vidékek és települések szultáni hászbirtokokká váltak, a többiit osztották szét a javadalomra várók között. A budai szandzsákban, ahová Dunakeszi és térsége is tartozott, már az 1546-os összeírástól kezdve 50%-on felüli részaránya a földeknek szultáni hászbirtok volt, ez a 16. század fordulójára elérte a 77,8%-ot.¹⁴

Az oszmán hódítást megelőzően utoljára magyar 1513-ból van adatunk arra vonatkozóan, hogy a térség lakott volt,¹⁵ az 1546. évi török adóösszeírás még számlál itt családokat, majd ezt követően mintegy egy évszázadig „adózó pusztának” tekintik az oszmánok. A pusztta kifejezéssel olyan területeket jelöltek a korban, amelyeket jobbra nem laktak, de műveltek. Rendszerint valamely elnéptelenedett korábbi település lakosai a környező falvak, városok valamelyikébe költöztek, és onnan művelték tovább korábbi földjeiket, pusztaként. Vagyis egy pusztta

¹³ HEGYI, 2001. 270–271.

¹⁴ HEGYI, 2001. 292–293..

¹⁵ A budai káptalan előtt 1513. június 13-án nemes Alagi Chanady László és testvérei, András és Imre nevében is 8 arany forintért elzálogosította Csomádon a Közép-hegyen lévő erdejüket Gódor Mihály, Ferenc Ambrus és Takács Máté Káposztáskesziben lakó embereknek. BÁRTFAI SZABÓ, 1938. 341. (1348.)

akár több településhez is tartozhatott, ami később komoly határvitákra adott okot, ahogyan azt a jegyzőkönyvek és tanúkihallgatások bizonyítják majd. A területeknek (pusztáknak) ugyanakkor folyamatosan voltak oszmán urai, a szandzsák-összeírásokban pedig sokszor azt is megjelölik, hogy melyik pusztá melyik településhez tartozott akkor. Ez a fajta területhatár-módosulás, alapvetően, jogilag megalapozottnak tekinthető. Megjegyzendő, hogy az idő előrehaladtával a pusztákon a szántóföldi termelés mindinkább visszaszorult, inkább a legelők és rétek világává vált, jellemzően az 1559. és 1562. évi összeírások közötti időszakban. Az 1580-as összeírásban már rengeteg pusztá esetében a széna felhalmozása, illetve a szállások megjelenése az elsődleges. A mai Dunakeszi és környéke térségben éppen kevéssé volt jellemző a nagy pusztáövezetek kialakulása egy-egy központi település körül, de kisebb volumenben, pl. Fót körül itt is megvalósult ez a modell.¹⁶ Itt jegyzendő meg, hogy ezzel a folyamattal párhuzamosan a magyar birtokosok továbbra is külön egységnek tekintették az időközben pusztává vált területeket, ami – amint azt majd a későbbiekben látni fogjuk – vitákhoz vezetett, különösen, mivel az átalakulás időszakában, a 16. század folyamán kevesebb figyelmet tudtak szentelni területeiknek, de a 17. század közepétől visszamenőlegesen is érvényesíteni akarták jogaikat.

A mai Dunakeszi környékének (Dunakeszi, Alag, Csomád, Káposztásmegyer, Sikátorpuszta) tehát új birtokosai lettek. Számos oszmán javadalmazottnál szerepel Dunakeszi és térsége kapcsán is a tímár- vagy zámetbirtokos kifejezés, amely két kifejezés az oszmán birtokrendszer két birtoktípusát jelöli. Ezek elnyerését a rendszer az innen beszedhető jövedelmek nagyságához, illetve a javadalmazott hivatalához és rangjához egyaránt kötötte.¹⁷ Fontos tudnunk, hogy milyen módszerrel utalta ki az oszmán kincstár a birtokokat. A javadalmazottak ugyanis nem településeket, birtokokat, földterületeket kaptak, hanem egy meghatározott összeg bevételezési jogát nyerték el. Tekintettel arra, hogy minden összeírásánál megváltoztak a lakott és a pusztá helyek, ezzel párhuzamosan pedig az innen húzható jövedelmek, a kincstárnak át kellett rendeznie a kiutalásokat úgy, hogy a javadalmazott jövedelmei összességében ne csökkenjenek.¹⁸ Ez komoly adminisztrációt, és gyakorlatilag napi szintű ügyintézészt igényelt.

Az Oszmán Birodalomban, akárcsak a korabeli európai gyakorlatban, a termelők adói állami és földesúri adókra oszthatók fel. A szultáni házbirtokokon az állam volt a földesúr is, így ezek jövedelme teljesen a kincstárba került, míg a tímárrendszerben kiosztott földeken az állami adók a központi kincstárba jutottak, a földesúri adó beszedése ugyanakkor a javadalmazott hatáskörébe tartozott. Így volt ez Dunakeszi és térsége oszmán urai esetében is. Az adófizetői egységet törökül hánénak hív-

¹⁶ SZAKÁLY, 2001. 351., 354.

¹⁷ HEGYI, 2001. 269.

¹⁸ HEGYI, 2001. 272.

ták, ami egy önállóan gazdálkodó háztartást jelölt (függetlenül attól, hogy hány felnőtt férfi élt ott).¹⁹

Az oszmán adók és illetékek

Az állami adók közül a század folyamán a legfontosabb a *dzsizje* volt, amelyet rendszeresen fizettek a magyarországi nem muszlim alattvalók. A dzsizjét eredetileg mindazon lakosoknak fizetniük kellett, akik házukon, földjükön, szőlőjükön túlmenően állataikat és más ingóságukat tekintve 300 akcse értékkel rendelkeztek, de a vagyonkulcsot az idők folyamán gyakorlatilag eltörölték. A dzsizje fizetése alól csak a papokat és a bírókat mentették fel.²⁰ Az oszmán földesuraknak ugyanakkor a gazdálkodók számos más adóval, illetékekkel is tartoztak, továbbá terménytizedeket is fizettek. Az az adózó, aki fizette a dzsizjét az államnak, földesurának kapuadóval (*iszpendzse*) tartozott. Emellett adózó egységenként, és rendszerint pénzben fizetendő adó volt a széna- és tűzifaadó, a gyertyaöntési illeték, a behozott bor hordóadója. Szintén a pénzádók körébe soroljuk a büntetés- és bírságpénzeket, továbbá a házasságkötési illetéket. A terménytizedek többségét ugyan valóban terményben szedték, de ezek értékét – ahogyan azt lentebb látni fogjuk – akcséban is mindig meghatározták. Mi mindenképp fizettek tizedet a termelők? Gabonákból, mustból, piacra vitt kerti veteményekből, folyóból kifogott halból, továbbá a méhkasok, a sertés- és juhállomány után, bár utóbbiak hamar pénzbeni fizetési kötelezettséggé váltak, ahogyan a makkoltatás vagy a legeltetés díja is.²¹ Meg kell jegyeznünk, hogy míg a 16. században az adók beszedése az oszmán adminisztráció tagjai révén történt, a 17. századra ez megváltozott, és mindinkább az adott település vagy adóvételezési egység előljárójának kellett a beszolgáltatásról gondoskodnia,²² ami adott némi játékteret az adófizetőknek.

Dunakeszi és térsége az oszmán szandzsák-összeírásokban

Az oszmán szandzsák-összeírások a helytörténeti kutató számára nagy értékkel bírnak, tekintettel arra, hogy a 16. század második felére vonatkozóan számos olyan adatot tartalmaznak, amelyek segítségével rekonstruálhatjuk, hogy e nehéz időszak során hogyan éltek és gazdálkodtak az itt élők. Az összeírások alapján megtudhatjuk, kik éltek egy-egy területen, mit és mennyit termeltek, milyen fajta és mértékű adót fizettek, illetve azt is, ha egy-egy korábban lakott település elnéptelenedett, vagy új keletkezett helyette. Az oszmán pénzügyi adminisztrációt elsősorban nem maguk a birtokok, hanem az itt élők, és azok termelőereje érdekelte, ennek ellenére számos esetben tudjuk, hogy a földterületek megtartották

¹⁹ KÁLDY-NAGY, 1970. 23–24.

²⁰ KÁLDY-NAGY, 1977. 13–14.

²¹ SZAKÁLY, 2001. 356.

²² HEGYI, 2001. 295–296.

korábbi elnevezéseiket, ahogyan azt Dunakeszi és a környező települések esetében is láthatjuk majd.

Dunakeszi és térsége birtokai közül Alagi Gáspár majorsága Ibrahimnak, a budai beglerbég csausának birtoka lett,²³ míg maga Alag (Alak) eleinte a simontornyai szandzsákhoz, majd a pesti náhijéhez (kisebb közigazgatási egység a szandzsákon belül) tartozott.

A térség népességi adatairól kevés ismerettel rendelkezünk, de azt tudjuk, hogy a megmaradt lakosság nem költözött nagymértékben. Dávid Gézának a budai szandzsák népességmozgalmára vonatkozó kutatásai azt mutatták ki, hogy az elköltözők lehetőség szerint a környéken, olyan 15-20 kilométeres körön belül találtak új lakhelyet maguknak, és a költözésben érintettek a lakosságnak csak mintegy 10%-át tették ki.²⁴ 1546-ban Alagon nyolc családfő élt, akiknek három nőtlen testvérük és ugyanennyi nőtlen fiúk volt. Ez azt jelenti, hogy összesen tizennégy főt írtak össze, akik közül a nem muszlimok fejadóját, (dzsizje) mindösszesen négy családfőnek kellett fizetnie.²⁵ Az összeírás szerint a település tizedként összesen 20 akcse (török pénznem) adót fizetett. Alag lakosai búzát termesztettek, sertést és méheket tartottak, és rendszeresen kaszálták a réteket takarmánynak. Az oszmán adminisztráció abba nem szólt bele, hogy a településeken hogyan gazdálkodtak, mit termesztettek, csak az volt fontos számukra, hogy a megállapított adókat és illetékeket az arra jogosultak megkapják. Azon sem változtattak, hogy milyen legyen a termelők (ráják) telekszerkezete, vagyis megmaradt pl. a házhoz közvetlenül csatlakozó belső telek, amelynek mintegy egy magyar holdnyi területén veteményes kert (vörös- és fokhagyma, káposzta, néha répa és retek voltak az adózó növények), gyümölcsös, baromfiudvar kapott helyet, illetve részben szántóföldi vagy szőlőművelés folyt rajta.²⁶ A földesúr számára művelte ugyanakkor a külső telket. Mindebből az alagi összeírás szerint Ibrahim csausnak 1000 akcse éves jövedelme keletkezhetett Alag birtoklásából.²⁷

A következő szandzsák-összeírásra 1559-ben került sor, oly módon, hogy az új összeíró fogta Halil bég összeírásának egy példányát és rávezette a változásokat. A legfontosabb az volt, hogy a dzsizjét fizetni képes lakosságot bevezessék a jegyzékbe. Az egész folyamatot úgy érdemes elképzelni, hogy az összeíró elindult az 1546. évi jegyzékkel, elment az adott településre és nyilvánosan felolvasta a korábban ott összeírtak névsorát. A lakosság

²³ A beglerbég a legnagyobb oszmán közigazgatási egység, a vilajet vezetője. A csaus katonai vagy szerájbeli szolgálatot is teljesíthetett, mindkét minőségükben diplomáciai, futári feladatokat is elláttak. Az oszmán birtokrendszerben a katonáskodó réteget, illetve az adminisztráció egyes tagjait javadalombirtokokkal fizették ki. Ez azt jelentette, hogy egy ideig beszédhették és felhasználhatták az adott birtokból származó jövedelmeket, itt a gazdálkodást irányíthatták, de a birtok nem került a tulajdonukba, azt a szultáni kincstár birtokolta.

²⁴ DÁVID, 1990. 40–42.

²⁵ KÁLDY-NAGY, 1985. 69.

²⁶ SZAKÁLY, 2001. 355.

²⁷ KÁLDY-NAGY, 1985. 69.

pedig jelezte, az életében bekövetkezett változásokat. Ha már valaki nem lakott ott, az illetőről mit tudnak esetleg elköltözött, elhalálozott, megszökött, eltűnt. Ha a korábbi összeírásban még nőtlen fiúk megházasodtak, az időközben felserdült fiúk nevét bevezette az összeírásba stb. Az összeírás rögzítette, hogy Alagon 1546-ban a következő személyek éltek: Túró András nős, fia Benedek nőtlen, testvére Pál nőtlen, testvére Petri nőtlen; Alberd nőtlen; Nagy Miklós nős, fia András nős; Nagy Zsidmond nős; Szakács Mihál nős, fia András nőtlen; Koca Gergely nős, fia Gergely nőtlen; Kozsdi Dimitre nős, testvére Imre nőtlen.²⁸ Tudjuk ugyanakkor, hogy egyesek, akiket 1546-ban még összeírtak, elköltöztek. Így például Nagy Zsigmond, akiről tudjuk, hogy Kerepesre ment lakni, mert ott írták össze 1559-ben nőtlen János fiával együtt. Sikátor Miklós pedig feleséggel együtt Kisémedi faluban lakott 1559-ben. Kozsdi Dimitre nőtlen Imre testvére nem szerepelt az összeírásban. Amikor az összeíró-biztos az eredeti névsor végére ért, hozzá vagy a lap szélére írta az azóta betelepültek nevét, családi állapotukat, serdült fiaik számát, esetleg foglalkozásukat is.²⁹ A biztosok és a válaszadók között gyakorlatilag folyamatos alkudozás folyt, és fontos volt, hogy az utóbbiak pontos adatokat közöljenek, tekintettel arra, hogy ezen – a biztos által a jegyzékben rögzített – válaszok határozták meg a következő évek vagy évtized adófizetési kötelezettségeit.³⁰ Alagot az 1559. évi összeírás szultáni házbirtokként³¹ jelöli meg, de a települést továbbra is pusztaként írta le a biztos, és tizedjövedelmét 340 akcséban állapította meg.

1. sz. táblázat: Alag jövedelmei (1559)

adónem	menyiség	érték (akcse)
búzatized	10 kile ³²	120
kevert tized	20 kile	120
szénatized	10 szekér	100
összesen		340

A fenti táblázatban bemutatott adatok arra utalnak, hogy igen alacsony bevételt remélt az oszmán adminisztráció Alagról.

Változott Alagi Gáspár majorságnak tulajdonosa is, amikor İbrahim budai csaus elhalálozott, és fiú utódja nem volt, így a 180 akcsés birtoklási illetéket (*tapu*) Dur Ali bég, a budai azabok (katonai egység) agája fizette meg, és 1559. április 5-étől a javadalmakat ő szedhette be.³³ Az 1562. évi összeírás során nem sokat tudunk meg Alagról, mivel csak a birtokos nyil-

²⁸ KÁLDY-NAGY, 1977. 128.

²⁹ KÁLDY-NAGY, 1977. 13.

³⁰ HEGYI, 2001. 273.

³¹ A szultáni házbirtok olyan birtokot jelölt, amelyet kivontak a katonai (és adminisztratív) javadalombirtok-rendszerből, és jövedelmeit a szultáni háztartás ellátására fordították.

³² kile = török úrmértékegység, kb. 25-26 kg búza vagy 22-25 kg árpa fért bele.

³³ KÁLDY-NAGY, 1977. 128.

vántartásba vételekor jelenik meg, de az összeírásból kimaradt. Az előbbi alapján annyi ismeretünk keletkezik, hogy mindössze 300 akcse éves jövedelemmel még mindig Dur Ali, ekkor szerémi szandzsákbég birtokolta.³⁴ A területről származó bevételek csökkenése valamikor ezt követően állhatott meg, és ismét fejlődésnek indulhatott a vidék, mert 1580-ban, amikor a birtokos Mehmed bég volt, Dur Ali fia, Alag és Sikátor birtokából már évi 3000 akcse jövedelemmel rendelkezett. Ebben az esetben tanúi lehetünk annak a jelenségnek, hogy a határvidékre települt törökök egy szűk rétege gyökeret eresztett ezen a vidéken, és egyes területeket generációkon átívelő módon birtokoltak. 1590-ben azonban már nem Dur Ali családja kezén van Alag, új birtokosa Hüszejn aga, budai ziámetbirtokos, akinek bevétele szintén évi 3000 akcse.

Alag közelében volt, és az 1559. évi összeírásban hozzá tartozónak jegyezték fel Csanádot (ma: Csomád), amelyet szintén pusztaként írtak le. Csomádról mintegy 320 akcse bevételt remélhetett Hüszev Efszáni ziámetbirtokos.³⁵

2. sz. táblázat: Csomád jövedelmei (1559)

adónem	menyiség	érték (akcse)
búzatized	15 kile	180
kevert tized	5 kile	30
szénatized	11 szekér	110
		320

Az összeírások szerint szintén Alaghoz tartozott a ma Fót részét képező Sikátor pusztá, amelyet 1546-ban szintén Ibrahim csaus szerzett meg. Ráják nem éltek a területen, és jövedelme is szerénynek mondható. 1559-ben azután – akárcsak Alag – ez is szultáni hászbirtok lett, majd 1562-ben – Alagi Gáspár majorságával együtt – Dur Ali kezére került.

3. sz. táblázat: Sikátor jövedelmei (1546, 1559)

adónem	1546		1559	
	menyiség	érték (akcse)	menyiség	érték (akcse)
búzatized	15 kile	150	100 kile	1200
kevert tized	10 kile	50	20 kile	120
szénatized		32	24 szekér	240
összesen		232		1560

A táblázat mutatja, hogy Sikátorról Dur Ali komolyabb bevételeket remélhetett, mint a majorságból. Az 1580. évi összeírásban Sikátor kapcsán az szerepel, hogy Dur Ali fia, Mehmed bég a birtokos, amely jogában megerősítették, és a földesúri tizede megfizetését követően (ezt Ahmed bég defter-kethüda, ziámetbirtokosnak kellett megfizetnie), a birtoklá-

³⁴ KÁLDY-NAGY, 1985. 69.

³⁵ A ziámet a török javadalombirtok-rendszer egyik birtoktípusa.

sában senki nem akadályozhatta. A tíz évvel későbbi, 1590. évi összeírásban Sikátort még mindig Alaghoz tartozónak adják meg, Fót (Folta) közelében, mindkettőt pusztának titulálva. Sikátor rétjét Mehmed aga, budai ziámetbirtokos tulajdonként (*mülk*) bírta, amiről neki írást adtak. A terület jövedelme 3000 akcse volt, de a haszonélvező személyére vonatkozóan adat nem keletkezett.³⁶ A korábbiakhoz képest nagy jövedelememelkedés hátterében a békésebb időszak, valamint a térség pontos megismerése állhatott.

Sikátor pusztán malom is működött, mégpedig egykerekű, amelyből az Alaggal együtt ezt is magáénak mondható Ibrahim csasznak 25 akcse jövedelme keletkezett. A malmoknál megfigyelhetjük azt, amit sok más esetben is tapasztalhatunk: védelmük érdekében a magyar és a török földesurak gyakran közösen lépnek fel, használatuk terén pedig kiegyeznek egymással.

A mai Dunakeszit az 1546. és 1559. évi összeírásban Káposztáskeszőként, az 1562. évben Pákosztáskeszőként tartották nyilván; utóbbi vélhetően elírás. Az elsőben pusztaként adták meg, majd a másodikban javadalombirtokosa, Dzsáfer bin Abdullah volt, 1562-ben pedig Mümin bin İljasz tímárbirtokos kezén volt, jövedelmét 101 akcsében határozták meg. Ez mutatja, hogy reméltek némi bevételt innen is, bár a gabonatermő földek mellé az 1559. évi összeírásban a biztos feljegyezte: „*nem művelik*”, a búza- és a kevertized mellé írt mennyiségeket pedig áthúzták.³⁷

4. sz. táblázat: Dunakeszi jövedelmei (1559)

adónem	mennyiség	érték (akcse)
búzatized	16 kile	160
kevert tized	12 kile	140
szénatized	30 szekér	300
összesen		600

Az 1580. évi összeírásban ismét Káposztáskesző néven szerepel Dunakeszi, és feljegyzik róla: „*puszta, ráják nélkül*”. Ugyanakkor a budai szandzsák míralaja (a tímárosok egy csapatának vezetője), Szinán bég a határokon belüli rétet használta, és tizedet fizetett a földesúrnak, Sahmán ziámetbirtokosnak. A terület jövedelmét 500 akcsében állapították meg. Az 1590. évi összeírásban a biztos törökül Armudluknak (Körtés) nevezi, de odaírja azt is: Körtvélyes. A területen ekkor sem élnek ráják, és nem tudjuk azt sem, kinek a javadalombirtokába tartozik. Adatunk van azonban arra, hogy használója Naszuh aga, a budai szandzsák egyik tímárbirtokosa, aki a kijelölt határokon belüli réteket és szántókat birtokolja úgy, hogy tizedet fizet utána a földesúrnak. Az innen származó jövedelmet továbbra is alacsony értékre, 500 akcséra becsülik.³⁸ Lakosságára vonat-

³⁶ KÁLDY-NAGY, 1985. 526.

³⁷ KÁLDY-NAGY, 1977. 337., 129.

³⁸ KÁLDY-NAGY, 1985. 338.

kozóan annyi ismeretünk van, hogy 1546-ban 48 családfőt írtak itt össze, összesen pedig 84 fős lakosságot számoltak meg. Az elköltözöttek számát három főben határozták meg.³⁹

Az oszmán világ Dunakeszin és környékén 1590 után

Az 1590. évi összeírást követően vérzivataros időszak, politikai, katonai, sőt, pénzügyi csőd következett az Oszmán Birodalom, így az itt lakók életében is. A szultán és a császár között zajló tizenöt éves háború (1593–1606) nem kímélte a térséget, Vác például többször gazdát cserélt,⁴⁰ a seregek pedig a Duna parti útvonalakat használták a Pest és Vác közötti vonulásra, ráadásul a háború kezdeti szakaszában Nógrád és Hont vármegye is elsődleges hadszíntérnek számított. A háborút az 1606. évi zsitvatoroki béke zárta le, amelynek következtében a térségben, így Dunakeszi környékén is – elvileg – béke honolt egészen 1661-ig. Azért elvileg, mert a határvidékre jellemző katonai aktivitás továbbra is megvolt, a kölcsönös portyákat pedig nem tudták – és valószínűleg nem is akarták – leállítani a felek. A béke mégis változást hozott a vidék lakosságának mindennapjaiban, több település újraneépült.

A helyzet gyökeresen megváltozott, amikor – II. Rákóczi György (1621–1660) erdélyi fejedelemnek a Szeráj által nem engedélyezett európai hadműveleteit, valamint az ebbe beavatkozó bécsi udvar lépéseit megtorlandó – Köprülüzáde Fázil Ahmed pasa nagyvezír (1661–1676), 1663. április 12-én elindult Drinápolyból európai hadjáratára. Június vége felé megérkezett Budára, jelentős létszámú hadsereggel, ahol a kedvezőtlen időjárás miatt egy hónapig várakoznia kellett – ez nem gyakorolt túl kedvező hatást a környező települések életére. Július 30-án végül a nagyvezír alkalmasnak vélte az időt, hogy Érsekújvár ellen vonuljon. A török had Párkánynál győzelmes csatát vívott a gróf Forgách Ádám (1601–1681) vezette pozsonyi megyei nemességgel és az érsekújvári helyőrséggel augusztus 7-én. Köprülü Ahmed pasa nagyvezír augusztus 16-án körülzárta Érsekújvárt, amelyik 39 napi ostrom után, szeptember 25-én kénytelen volt megadni magát. Nyitra vára október 18-án Szári Hüszejn pasa budai beglerbégnek, Nógrád vára november elején a töröknek adta meg magát.⁴¹ A háborút lezáró 1664. évi vasvári béke ismét hosszabb békeidőszakot hozott, amelyet majd csak a század végi visszafoglaló háborúk törnek meg. Az 1683 és 1699 közötti hadműveletek a dunakeszi vidékre is komoly csapást mértek.

A korszak vizsgálata során nagy gondot okoz a ma történésze számára, hogy az oszmán történeti források száma elapad, így a 17. századra vonatkozóan nem rendelkezünk olyan kiterjedt, alapos oszmán forrásokkal, amelyek az egyes területek jövedelemforrásait, bevételeit, kifizetéseit, az

³⁹ DÁVID, 1990. 32.

⁴⁰ VASS, 1983. 80–82.

⁴¹ HAMMER-PURGSTALL, 1830. 110–113.; WINKELBAUER, 2004. 151.

itt lakók nevét, stb. tartalmazná. A meglévő kevés forrás pedig gyakran csak másolat, de azért vannak olyanok, amelyek alapvető következtetéseket engednek meg.⁴² Szerencsére ekkorra már vannak magyar forrásaink, hiszen Pest, Pilis és Solt „vármegye” (később Pest-Pilis-Solt vármegye), vagyis annak adminisztratív egységei és az itteni birtokosok az oszmán előretöréssel nem szűntek meg, tűntek el, csak elköltöztek. A vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek, igazságszolgáltatási iratok stb. olyan forráscsoportot jelentenek számunkra, amelyekből rekonstruálhatjuk, hogyan éltek a dunakeszi térségben a 17. század folyamán.

Az átalakuló oszmán igazgatási és pénzügyi rendszer

A tizenöt éves háborút követően, annak következtében átalakult az oszmán igazságszolgáltatás rendje, bár Dunakeszi szempontjából ez nem jelentett változást. A kádik hivatalát a budai szandzsákban két olyan helyen is felállították, ahol nem volt oszmán lakosság vagy katonaság, ami arra utal, hogy a 16. században még tervezték a magyarországi területeknek – a balkánihoz hasonló – beolvasztását az Oszmán Birodalomba. A tizenöt éves háború során az itt székelő kádik elmenekültek, és – bár visszarendelték őket a harcok lezárását követően – nem tértek vissza álmórhelyükre, vagyis az oszmán, nem katonai közigazgatás egyik fontos funkcionáriusát veszítette el a rendszer. Ez pedig azt mutatja, hogy a magyar hódoltságra a katonai megszállás maradt a jellemző; a települések számára pedig az önállóság irányába tett lépéseket könnyítették meg. A dunakeszi térség mindennapi életét erősen befolyásolta ugyanakkor, hogy megszűnt a 16. században Buda körül kialakított végvári gyűrű is. Csak egyes várak maradtak meg, a közöttük lévő kisebb erősségek újbóli felépítésére, az elvesztett várak helyett újak kialakítására nem került sor, így – a hosszú békét hozó 17. században – az északról jövő portyák még inkább veszélyeztették a megye sík területeit.⁴³

A klasszikus oszmán adóbeszedési és jövedelem-elosztási rendszer csorbát szenvedett, a korábbi időszakban megismert, nagymértékben központosított rendszer helyett egy decentralizált, a javadalombirtokosokra nagyobb mértékben támaszkodó megoldást választottak. Ez a változás minden bizonnyal a Dunakeszi területén élőket is érintette. A budai területről beszédhető jövedelmek drasztikus csökkenést mutattak, amely hiányt csak távoli vidékekről (Szerémség, Szerbia) érkező bevételekből tudtak ellentételezni. A hosszú béke időszakában az arányok ugyan változtak, de a budai vilájet nem vált többé önfenntartóvá.

Megváltoztak a birtokrendszer körülményei is. A 16. században a szultán saját kezelésében megtartott birtokok (*szultáni hász*) viszonylag nagy, és egyre növekvő arányt mutattak, a 17. században ugyanakkor ennek éppen az ellenkezője tapasztalható. Keszi azonban továbbra is ebbe a kate-

⁴² HEGYI, 2001. 302., 306.

⁴³ HEGYI, 2001. 304.

falvak sorsának alakulásába beleszólhatnak, mindig annyira érvényesült, amennyire azt a két fél közötti erőviszonyok megengedték. A vasvári békét követően ugyanis a magyar rendek ereje csökkent, így a török adóztatás mértéke, értelemszerűen, ezzel párhuzamosan nőtt. A Köprülü-féle reformok során átmenetileg megerősödő oszmán adminisztráció tudatosan törekedett arra, hogy a hódoltsági kettős adóztatást minél inkább mérsékelje, a megyei adókiivetés ügyében a területre utazó szolgabírák munkáját pedig erővel akadályozta. Mindez odáig ment, hogy az 1660-as években az oszmán adminisztráció a magyar hatóságokat a határviták lefolytatását illetően is korlátozta, és saját hatáskörébe kívánta azt vonni.⁴⁶

Az adók és illetékek rendszerének változása

A földesúri adók mellett a térségben lakók állami adókat is fizettek, amelyek közül a 17. század közepéig alapvetően csak a dzsizjét szedték be évi rendszerességgel a kincstár számára. Az ezek alapjául szolgáló adóegységek számát és az adó mértékét folyamatosan növelték. Ahogyan arról fentebb már szó volt, a dzsizje beszédésének adóegysége a háne volt, amelyek száma, illetve tartalma a budai szandzsákban is változott a török uralom idején. Fennmaradt az 1628 és 1638 közötti időszakból négy olyan jegyzék, amely leírja, hogy a budai szandzsák lakott helyein hány háne után szedték az adót. Ebből tudjuk, hogy az ekkor a budai náhijéhez sorolt Keszin három hánét tartottak nyilván. (Az összehasonlítás kedvéért: ugyanekkor Fóton 12, Veregyházon 15 háne volt.) Az adó mértéke is folyamatosan változott, a tizenöt éves háború után a kivérezett területekről hánénként 180 akcse dzsizjét követelt a központi kincstár, majd 1631-ben átlagosan 201 akcse adóval számolhatunk, ami 1662-re elérte a budai szandzsákban a 310 akcse összeget, és 1673-ban még ugyanennyi volt.⁴⁷

A dzsizje adóegységeinek növelése és mértékének emelkedése mellett azonban további állami jogon kirótt terhek is neheztedek a dunakeszi lakosokra. Az 1660-as években – a Köprülü keménykezű pénzügypolitikájának következményeként – a hódoltsági területeken is bevezették a korábban csak az Oszmán Birodalom más részein ismert, rendkívülinek nevezett, szintén a hánéakra kivetett állami adókat (*avárisz, nuzul, szürszat, istirá stb.*). Ezek közös jellemzője, hogy eleinte bevezetik őket valóban rendkívüli jelleggel, majd állandó adónemmé válnak, és helyükre újabb rendkívüli adó lép.

Érsekújvár 1663. évi elestét követően tehát az előbbiekhöz képest is ugrásszerűen megnőnek a Pest környéki vidék lakosságát is erőteljesen érintő török földesúri és állami terhek, amelyekhez a vár újjáépítéséhez szükséges szekér- és gyalogrobot további nehézségként járult. Volt

⁴⁶ Erre számos alkalommal panaszkodnak a jobbágyok. PURJESZ, 1958. 176–183., 193–194.

⁴⁷ HEGYI, 2001. 317–319.

közöttük olyan parasztember is, aki utóbbi miatt egész évben nem tudta saját földterületét megművelni. Tudjuk, hogy egy 1668. évi, Pest megyei vizsgálati jegyzőkönyv szerint Kesző parasztjai – a jegyzőkönyv szerint negyvennyolcan – is azt vallották, hogy a török hatalom

„már nemcsak az régi szokott adót veszi meg az szegénységen, hanem [...] immár azon kívül ilyen rettenetes, hallatlan, kimondhatatlan kézbeli munkával és sanyarúsággal terheli az szegénységet”.⁴⁸

Emellett a két jelen lévő keszői lakos, Tóth Gergely és Tóth János azt is elmondták, hogy a török uruk, aki 1663-ban egy bizonyos pesti Mehmed aga lett, *„ennek előtte megelégedett a szokott dézsmával [...] de immár most egy keresztűl 4 kila gabonát vészen”*.⁴⁹ Azt is elmondják, hogy a szénára eddig dézsmát nem vetettek ki a törökök, de most már erre is fizetniük kell; sőt, a korábban adómentességet élvező papjukat is megadóztatták. Hozzá kell tennünk, hogy a kincstár ugyan akcsében határozta meg az adók mértékét, de – mivel az akcse ebben az időszakban erősen inflálódott – nem ebben, hanem aranyban vagy ezüsttallérban követelte meg. Ennek kifizetése a lakosság számára nagyon nagy terhet jelentett, mert e pénzből kevés volt, ráadásul az átváltás során az adózók gyakran nagy veszteségeket is elkönyvelhettek.⁵⁰

Dunakeszi és környékének magyar birtokosai a kora újkorban

A megyei birtokrendszer a 16. században

Az oszmán hódítással egyidejűleg nem szűnt meg teljesen az addigi magyar rendszer működése sem, az egyházi és világi intézmények rendszerint csak időlegesen szakították meg tevékenységüket.⁵¹ Pest, Pilis és Solt vármegye és intézményei, ahogyan a váci egyházmegye is tovább működtek. A vármegye Füleken, Gácson, Szécsényben, Losoncon tartotta gyűléseit, ahol rendszeresen megválasztotta tisztségviselőit is, kivetette az oszmánok által megszállt területre az adókat, és próbálta érvényesíteni jogait.⁵² Ennek megfelelően Dunakeszinek a magyarországi oszmán uralom időszakában nemcsak török, de magyar birtokosai is voltak, bár utóbbiak esetében – a zavaros politikai és birtokviszonyok miatt – sokszor nehéz megmondani azt, hogy mely időszakban pontosan kinek a kezén is volt egy-egy birtoktest.

⁴⁸ PURJESZ, 1958. 175.

⁴⁹ PURJESZ, 1958. 194.

⁵⁰ HEGYI, 2001. 322.

⁵¹ SZAKÁLY, 2001. 332.

⁵² KOSÁRY, 1965. 11.

Pest, Pilis és Solt vármegyében, a jelenlegi ismeretek szerint, az oszmán hódítás után egyetlen olyan középnemes sem maradt, aki megpróbált volna együttműködni az oszmán hódítókkal. Legtöbbjüknek voltak olyan területen birtokai, ahová biztonsággal visszahúzódhattak, és a hódoltsági területen maradt birtokaikat innen irányíthatták. Fontos megjegyeznünk, hogy a megyében nem volt olyan nagybirtokos, jelentős nemesi család, akinek a tulajdonlását nyomon tudnánk követni, sőt, nagyobb magánuradalom sem, a hódítást megelőzően a térségben a váci püspökségi birtokok túlsúlya volt a jellemző.⁵³ Még ez sem volt azonban országos szinten nézve nagyobb birtok. Jellemzően középbirtokosok voltak Pest és Solt vármegyében, és itt is tudunk olyanokról, akik legalább egy-két pusztával vagy lakott részbirtokkal rendelkeztek az oszmánok uralta területen. A többségük azonban olyan kismemes, aki legfeljebb egy telekkel (annak külső és belső tartozékaival, valamint haszonvételeivel) rendelkezett. Utóbbiak közül sokan helyben maradtak, vagy egy-egy menekülést követően visszatértek lakhelyükre, mert tudták, máshol sem várna rájuk jobb sors. A hódoltsági területen legalább a magyar fél adóztatását – nemesi kiváltságaiknak megfelelően – elkerülhették, a gazdálkodás és a kereskedelem révén pedig bevételekre is szert tehetek. Az oszmánok pedig nem nagyon foglalkoztak ekkora területű „birtokokkal”, így a kismemes akár földesúri jogait is gyakorolhatta.⁵⁴

A megyei – és országos – nemesség számára fontos volt, hogy a törökök által régen elfoglalt területükkel összefüggésben is folyamatosan megpróbálják fenntartani jogaikat, még akkor is, ha az adott területen lévő település(ek) elpusztult(ak), a lakosság etnikai összetétele pedig jelentősen megváltozott. Ezt onnan is tudhatjuk, hogy az uralkodói intézményrendszerben a birtokjogokat biztosító iratok között nagy számban fordulnak elő olyanok, amelyeknél magából az iratból nem derül ki, hogy olyan birtokról szól, amelyen az adott magyar nemes csak külső jogigénylő. Pest, Pilis és Solt megyéről még ahhoz is kellő ismerettel rendelkeztek a királysági intézmények, hogy pontos leírásokat adjanak az egyes birtokokról. A törökök jelenlétéről egy adott területen inkább a birtokba iktató iratokból tudjuk, mivel ezeknél indokolni kellett azt, miért nem a jogügylet helyszínén bonyolítják le a jogi aktust. A birtokjog volt az egyik olyan területe a korabeli életnek, ahol az egyébként gyakran egymással szemben álló központi hatalom és a magyar rendek zökkenőmentes együttműködésének lehetünk tanúi.⁵⁵

Az oszmán hódítást követően Pest, Pilis és Solt nemesi vármegyei intézményei, az azokhoz köthető vezetők és szakemberek többsége elhagyta a területet. A megyének az adott időpillanatban nem volt főispánja, és az alispáni tisztséget sem tudták bevezetni. Ennek ellenére megvolt a nemesi közösségben az az erő, mely révén újjá tudták szervezni az in-

⁵³ VASS, 1983. 85–88.

⁵⁴ SZAKÁLY, 2001. 381–383.

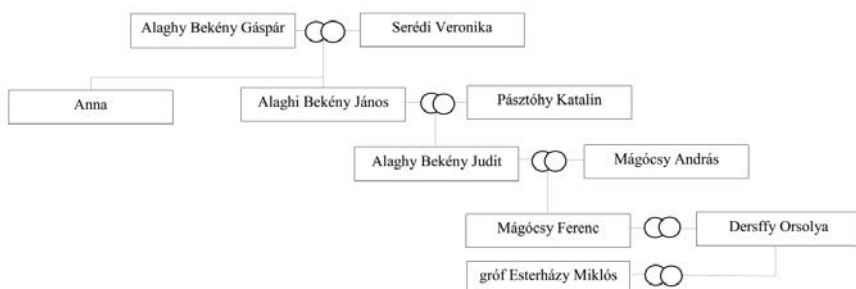
⁵⁵ KOSÁRY, 1965. 13.; SZAKÁLY, 2001. 392–394.

tézményrendszert. Már ekkor létrejött azon négy közigazgatási egység a vármegyében, amelyek majd egészen 1791-ig működtek: a kecskeméti, a váci, a pilisi és a solti járás.⁵⁶ Az oszmán időkben a tizenöt éves háborúig (1591–1606) nem volt fő- és alispánja a megyének, hódoltsági ügyeit négy szolgabíró és több esküdttől álló testülete intézte. A háború időszaka alatt neveznek ki alispánt Hartyányi János személyében, és ettől kezdve rendre vannak alispánjai a vármegyének. A nemesi vármegyére a hódoltsági időkben elsősorban közhitelű tanúként volt szükség birtokügyekben, tiltakozások, ügyvédvállások stb. írásba foglalása esetén. Ahhoz pedig, hogy a rendszer működhessen, szükség volt a középkori magyar falvak és az újonnan létrejött települések lakossága részéről a magyar adminisztráció, jogi gondolkozás és joggyakorlat iránti elkötelezettségre is. Mindezt megtehették azért, mivel a megyei szintű közigazgatás alsóbb régióiban az oszmán adminisztráció hatása nem érvényesült, alkalmoszerű kiszállások és berendelések jellemezték a kétoldalú viszonyt. Balassa János bányavidéki főkapitány 1554. évi értékelése jól mutatja a kétoldalú viszonyt:

„A török országunk egyes részeit ugyan elfoglalta, de inkább csak háta mögött hagyta, mint meghódította. Hiszen saját hivatalait, saját törvényeit behozni nem bírta, s kénytelen eltűnni, hogy azon részek a maguk szervezetében maradjanak, és hogy a maguk alkotmányával éljenek.”⁵⁷

A térség ekkor még mindig a korábbi magyar birtokos, az Alagi Bekény család kezén volt. Tudjuk, hogy Alagi Gáspár özvegye, Serédi Veronika, illetve gyermekei, János és Anna 1540-ben kapják vissza Alagot és a hozzá tartozó részeket I. János királytól. Alagi Bekény Jánosnak lánya született, Judit (1560 körül–1591), aki 1580 körül Mágócsy András felesége lett. Fiúk, Mágócsy Ferenc nőül vette a Pest, Pilis és Solt vármegye déli részén, Soltban birtokokkal rendelkező Dersffy Ferenc⁵⁸ lányát, Orsolyát.

1. ábra: Dunakeszi birtokosainak változása a 16. század során

⁵⁶ KOSÁRY, 1965. 13.

⁵⁷ Idézi: SZAKÁLY, 2001. 395–404.

⁵⁸ NAGY, 1858. III. 287.; Derssffy Ferenc: SZAKÁLY, 1995. 38.

Dunakeszi és birtokosai a 17. században

Keszi és Alag történetével összefüggésben tudjuk, hogy a birtokok 1627 április 26-án gróf Esterházy Miklós nádor (1625–1645) kezéből öccse, Esterházy Pál tulajdonába kerülnek.⁵⁹ Esterházyhoz – jelenlegi ismereteink szerint – Dunakeszi, felesége, Dersffy Orsolya révén került.⁶⁰ Dersffy Orsolya édesapja, Dersffy Ferenc, valamint – mivel e frigyből gyermek nem született – első férje, Mágócsy Ferenc minden birtokát örökölte.⁶¹ A terület nem maradt sokáig Esterházy Pál kezén, mert azt – Csömörrel és Szentmihállyal közösen – 1630. szeptember 26-án eladta Buday (Bornemissza Bolgár) Pálnak és Pilinyi Benedeknek, akik fele-fele arányban állták a vételárat.⁶²

A bolgár származású Buday család I. (Luxemburgi) Zsigmond magyar király (1387–1437) idején érkezett az oszmán támadások elől menekülve magyar területekre, és Budán telepedett meg; innen nyerte nevét is. A család 1538-ban Szapolyai János magyar királytól megkapta a roszszigeti Bolgárfölde falut. Buday Pál birtokait előnyös házassága révén is bővítette: hitvese, Tholdy Anna lett, akinek feleségül vételével nagyobb birtokot is nyert Pest-Pilis-Solt (Soroksár, Szentmihály, Pomáz, Kalász stb.) Nógrád (Gede, Csécse, stb.) és Csongrád (Csány, Tázlár, stb.) vármegyékben.⁶³

Buday (Bornemissza Bolgár) Pál 1618-ban tűnik fel Pest-Pilis-Solt vármegye történetében, szolgabíróként.⁶⁴ Ezt követően más pozíciókat is betöltött, az 1620-as években a vármegye adórovójaként Vác, Pest és Buda lakosságától is követelte az adót, ezek közül Vác esetében tudjuk, hogy az összeg megfizetése sor is került. A vármegye életében 1630-ban és 1633-ban jelen volt.⁶⁵ 1655-ben Nógrád megye helyettes alispáni pozícióját bírta, majd 1661-ben elhunyt. Buday Pál két leánygyermeket hagyott maga után, Annát és Sárát. Közülük Anna Wattay Pál felesége volt.⁶⁶

A települést, amelyet a vétellel Buday és Pilinyi elnyertek, nevezték Körtvéyesnek, Keszőnek és Sárőnek is ebben az időben.⁶⁷ Új birtokosai közül Buday Pál pontosan tudta, milyen területre is tévedt, hiszen a korabeli Dunakeszi területe oszmán fennhatóság alatt állt, és Buday korábban – az 1620–1630-as évek körül – a határon túli birtokai adóbeszedése közben török fogságba esett, ahonnan azután kiszabadult,⁶⁸ vagyis a kettős

⁵⁹ CSOMA, 2005. 52–53.

⁶⁰ NAGY, 1860. VII. 238–239.

⁶¹ NAGY, 1858. III. 287.

⁶² CSOMA, 2005. 52–53., 136.

⁶³ BÁTONYI, 2008. 8.; JAKUS, 1985. 11.; NAGY, 1858. II. 183.

⁶⁴ BOROSY, 2001. 1. Magáról Pest-Pilis-Solt vármegyéről is kb. ekkor, a 17. század második évtizedétől beszélhetünk. SZAKÁLY, 2001. 439.

⁶⁵ BOROSY, 1983. 302. sz. regeszta; BOROSY, 1998. 21.

⁶⁶ NAGY, 1858. 184.

⁶⁷ BÁTONYI, 2008. 8.

⁶⁸ BÁTONYI, 2008. 8. Rabságáról 1657. március 8-án, Füleken tett vallomást.

birtoklásról első kézből szerzett tapasztalatokat. Mi sem jellemzi jobban a törökkor kettős birtoklásának zavaros viszonyait, mint hogy Buday hamarosan peres ügyekbe keveredett szomszédjaival új birtokai miatt. Fontos megjegyeznünk, hogy bíraskodás terén – a magyar városok példájából kiindulva – a magyar és az oszmán gépezet valószínűleg együtt dolgozott, az alacsonyabb szintű vétségeket a magyar, a magasabb szintűeket az oszmán kezelte. Az oszmán igazságszolgáltatás helyi szintű vezetője, a kádi pedig számos jogcímen húzott jövedelmeket a lakosság ügyes-bajos dolgainak intézése során. Hangsúlyozzuk, hogy a 16. század során sem az iszlám vallásjog előírásait, sem a szultánok világi törvénykönyveinek szabályait nem akarták betartatni a helyi lakossággal, azt a magyar törvények és rendszabások alapján végezték.⁶⁹ Vélelmezzük, hogy falun is így történt, de nem tudjuk, hogy ez általános gyakorlat volt-e.

Ennek megfelelően Buday is Pest-Pilis-Solt vármegye törvényszékéhez (*sedes iudiacra = sedria*) fordult ügyében, amely 1638. július 1-jén tiltotta Fót lakóit Kesző, Csömör és Szentmihály puszták jogtalan használatától. Nem sokkal később, Pest-Pilis-Solt vármegye és Csongrád vármegye együttesen tartott *sedriáján*, 1642. február 13-án Vámosy István és Buday Pál ügyében, akik a Kesző birtok és Alag pusztá közötti határ miatt pereskednek, egyeztető bizottság kiküldését rendelik el a határ megállapítása céljából. Buday Pál ugyanakkor kérte, hogy mivel pénze elégtelen birtoka megvédéséhez, kötelezzék a Kesző felét birtokló Pilinyi Mihályt a költségek felének megfizetésére. A két birtokos közötti viszony nem volt felhőtlen, és 1643. február 26-án választott bíró előtt vagyonomegosztó perük volt. Vélhetően ennek következtében került Keszi teljesen Buday Pál tulajdonába.⁷⁰ A peres ügyek hátterében gyakran az állt, hogy a Mohácsot követő évszázadban az ismert birtokhatárok elmosódtak, azokról már csak az ott lakók tudtak nyilatkozni, akik tanúvallomásaik révén határozták meg az új birtokosok számára, meddig tartanak területeik.

A Buday Pál kezén lévő Dunakeszit (Kesző) még 1638-ban és 1640-ben is pusztaként tartják számon, majd 1642-ben már *possessió*nak nevezik, ami azt jelzi, megtelepedett itt a lakosság. Valószínű, hogy ezen év nyarán települt újjá a falu, mert 1643. február 26-án a Pest vármegyei *sedrián* (törvényszék) Kesző lakosairól is szó esik.⁷¹ Négy évvel később, 1647-ben a falut egyportásnak írják le, ami azt jelenti, hogy a faluban négy egésztelkes jobbágy-, avagy 12 zsellérháztartás létezik valamilyen elosztásban.⁷² Nem sokkal később, 1653-ban azonban – egy fóti tanúkihallgatási jegyzőkönyv szerint, és jelenleg ismeretlen okokból – Keszit a lakossága üresen hagyta,⁷³ de már a következő esztendőben vissza is költözött.

⁶⁹ HEGYI, 2001. 274–276.

⁷⁰ BOROSY, 1983. 5., 127–128., 182. sz. regeszták; BOROVSKY, 1911. 103.

⁷¹ BOROSY, 1983. 11., 127–128., 189. sz. regeszták; BOROSY, 1998. 21.

⁷² SZAKÁLY, 1995. 75.

⁷³ BOROSY, 1998. 138.

3. kép: Pest-Pilis-Solt megye újratelepülése a tizenöt éves háború után

Buday Pál 1661. évi halálát követően Kesző és Sárffú a lányokra, Wattay (I.) Pál feleségére, Annára, illetve Géchy Gábor hitvesére, Sárára háramlottak. A Nógrád vármegyei esküdti posztot is betöltő Wattay Pál, aki birtokait Pilinyben lévő kúriájáról irányította, 1661-ben lépett apósa örökébe, és lett – többek között – Keszi földesura. Ezt az uralkodó, I. (Habsburg) Lipót (1657–1705) is megerősítette, 1661. november 16-án, Bécsben kelt adománylevelében.⁷⁴ Dunakeszi és térsége – immár a Wattayak kezén – egészen a következő nagy oszmán hadjáratig lakottnak számított. Az 1661-ben átvonuló török sereg, illetve a vele vonuló tatár hadak Pest vármegyén is áthaladtak, sőt, a tatárok téli szállásukat is itt tartották, ami Keszőt (Dunakeszit) is megviselte, így a térség ismét elnéptelenedett.⁷⁵ A tatárjárás a vidék népe számára szinte az időszámítás kezdetévé vált, a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek jól mutatják, hogy létezett számukra a tatárjárás előtti és utáni idő.⁷⁶ A tatárok pusztítása olyan nagymértékű volt, hogy a vasvári béke 1664. évi megkötését követően, szeptember 29-án a Füleken ülésző Pest-Pilis-Solt vármegye elhatározta, levelet küld Wesselényi Ferenc nádornak, főispánnak. Ebben azt közölték az ország vezetőjével, hogy

⁷⁴ BÁTONYI, 2009a 8.

⁷⁵ BOROSY, 2001. 39.; BOROSY, 1999. 239.; SZAKÁLY, 1997. 240.

⁷⁶ BOROSY, 1983. 11., 127–128., 181., 866., 873., 906. sz. regeszták; KOSÁRY, 1965. 1. táblázat.

„a vármegye teljesen az ellenség torkában fekszik. [...] Isten rendeléséből meg kell várni a megfelelő időt és alkalmat”

a török kiűzésére.⁷⁷ A pusztítás és a pusztulás mértékét nem tudjuk pontosan, de az biztos, hogy 1665. február 23-án, a vármegye tisztújító ülésén a földbirtokosok adócsökkentést kértek, ahogyan Wattay Pál is ezt tette Pomáz, Kalász és Kesző esetében.⁷⁸ A Füleken tartott vármegyei közgyűlés 1666. július 29-én elengedte Keszinek az 1665. és 1666. évi hadiadót (*contributio*), ami segítette a települést abban, hogy talpra álljon.⁷⁹ 1668-ra ismét egyportás településként tartják számon.⁸⁰

A tatárok pusztításai mellett a jogtalan használati problémák és a hátrviták sem szűntek meg, az örökösöknek is folyamatosan foglalkozniuk kellett e gondokkal. Az új birtokosok már 1663. április 26-án, Pest-Pilis-Solt vármegye füleki tisztújító ülésén mindenkit eltiltottak birtokaik jogtalan használatától, közöttük Kesző és Sárfű határától, majd 1664. november 6-án megismételték a tiltást, de ekkor az éppen néptelen Kesző és Sárfű puszták jogtalan használatára vonatkozóan. Az ilyesfajta tiltás gyakran nem szolgál egyéb célt, mint a jogfenntartás dokumentációját. A néptelenségre hamar magyarázatot is kapunk: 1665-ben Wattay Pál a vármegye tisztújító ülésén a tatároktól elszenvedett pusztítás miatt adócsökkentést kért. Majd 1670-ben és 1672-ben is Wattay ügyvédje, Pápay János révén kérte a közgyűlésen Szentmihály, Csömör és Palota között a határ megállapítását. A Buday lányok és hitveseik 1676. június 22-én ismét eltiltották Palota és Fót lakóit Sárfű és Csömör puszták jogtalan használatától, külön kiemelve a kölesföldeket, vagyis az itt lakók kölest termeltek.⁸¹ Az ügy rendezésével végül a vármegye Barsy János szolgabíró és Dobay János esküdtet bízta meg, akik szeptember 10-én, Füleken 37 tanút hallgattak ki. Ezek mind azt állították, hogy Sárfű Buday Anna és Sára tulajdona, a pusztát tőlük bérelték a keszőiek, fótiak, váciak stb.⁸²

Az 1680-as évek, majd az azt követő visszafoglaló háborúk időszaka zűrzavaros helyzetet teremtett a Wattay család birtokai, értékei között is. Ifjabb (II.) Wattay Pál előbb hal meg, mint édesapja, öccse, Wattay János pedig kuruc fogságba esett, ahonnan csak 22 hónap múlva és 1000 arany, valamint 4 vég posztó váltságdíj megfizetését követően szabadulhatott. Ezt követték Fülek 1682. évi ostromának következményei a családra nézve: ezen év augusztusában az oszmán seregek a budai beglerbég, Arnavut Uzun İbrahim pasa vezetésével sikertelenül ostromolták, miközben a bécsi udvar nem tudta megsegíteni a várat. A törökök kapva kaptak az alkalmon, és a Thököly Imre vezette kuruc, a II. Apafi Mihály

⁷⁷ BOROSY, 1987. 14. sz. regaeszta

⁷⁸ BOROSY, 1983. 906. sz. regeszta

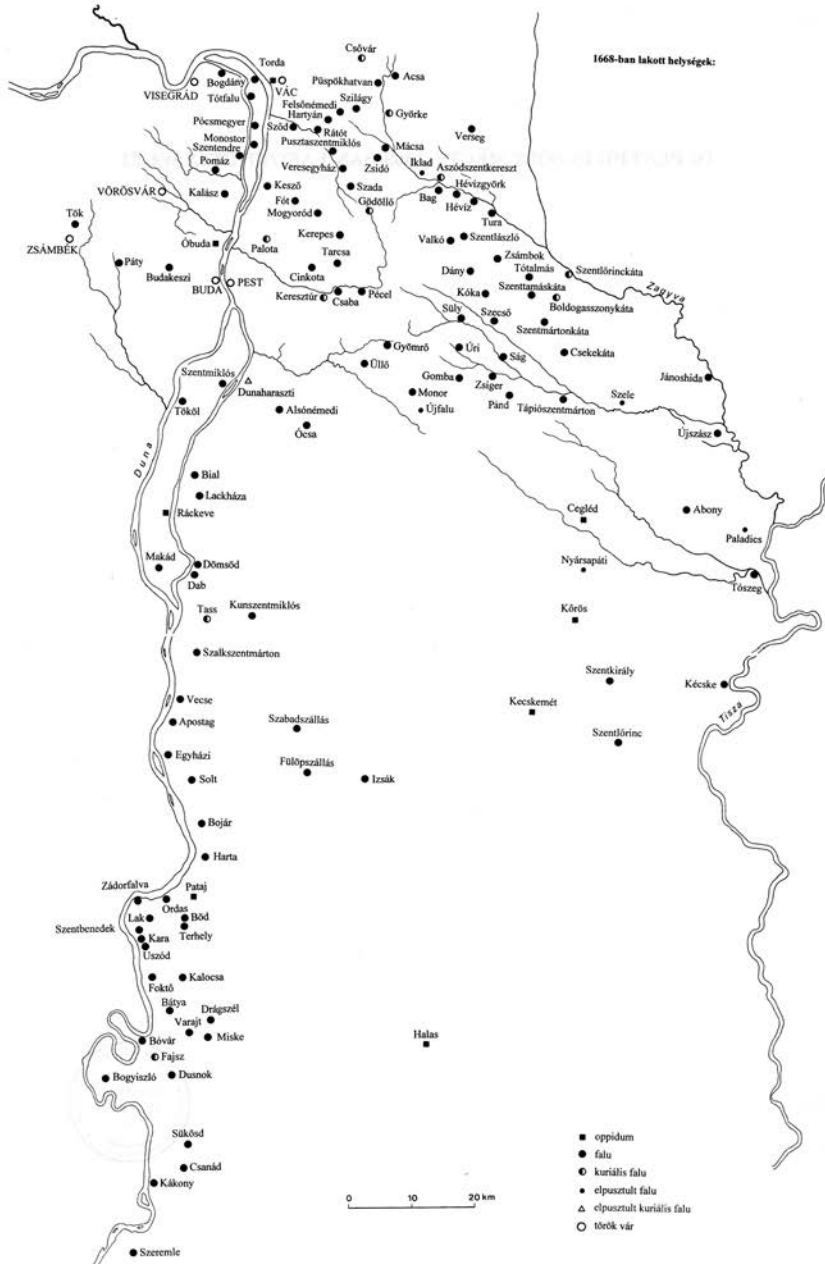
⁷⁹ BOROSY, 1984. 1043. sz. regeszta

⁸⁰ BOROSY, 1983. 906.; SZAKÁLY, 1995. 97.

⁸¹ BOROSY, 1983. 821., 873., 906., 1423., 1554.; 1798. sz. regeszták; BÁTONYI, 2009a 8.

⁸² BOROSY, 1998. 239.; BÁTONYI, 2009a 8.

(1676–1713) irányítása alatt álló erdélyi, valamint a moldvai fejedelem csapataira való tekintettel a várvédők megadták magukat. A lerombolt és felgyújtott várban több vármegye és család értékei, valamint iratai semmisültek meg, illetve jutottak idegen kézre. Ide tartoztak a Wattayak ira-

4. kép: Pest-Pilis-Solt megye 1668-ban lakott helységei

tai is, amelyeket – mint az később napvilágra került – az erdélyi csapatok vittek magukkal. A családnak, amely nem sokkal ezt követően Besztercebányára költözött, az iratok egy részét csak közel egy évtized múlva, mintegy 30.000 forintért sikerült visszavásárolniuk.⁸³

A dunakeszi lakosság – a kor viszonyaiból fakadó zaklatásokat figyelembe véve – egészen 1683-ig nyugodtan élhetett. Az oszmánok mellett azonban a visszafoglaló háborúk első szakaszában, Buda kétszeri ostroma alatt a dunakeszi térségen több hadsereg is átvonult. Elsőként a Kara Musztafa pasa nagyvezír (1676–1683) császárváros ellen induló török és tatár hadai, amelyek ismét a Pest és Vác közötti országúton közlekedtek, és feldúlták az ennek környékén lévő falvakat, településeket. Majd a Bécs alól visszavonuló nagyvezír seregeit hadait üldöző Sobieski (III.) János lengyel király (1674–1696) csapatai érték el a területet, amelynek litván tartalékcsapatai végigdúlták Vác környékét. Pusztításukat jól jelzi, hogy a környező lakosság a tatárjárás mintájára „lengyeljárásnak” nevezi. A dunakeszi térséget illetően is elmondhatjuk, hogy a lakosok elmenekültek, közülük hét családról tudjuk, hogy 1686-ban Tótfaluban laktak, „számkivettségben”.⁸⁴ Valószínűleg a legtöbben a Szentendrei-szigetre húzódtak vissza, mert így nagyobb biztonságot reméltek.

A keresztény szövetséges haderő 1684-ben megostromolta az Abdurrahman Abdi pasa, beglerbég (1683–1686) által védett budai erősséget, ekkor még sikertelenül. A Nógrád megyei nemesi felkelők között – katonáival – Wattay János is részt vett a harcokban.⁸⁵ Buda 1686. évi visszavívását követően az oszmán és a szövetséges hadak is elvonultak a dunakeszi térségből, és megkezdődhetett a lassú regenerálódás. 1686. október 19-én, Pest-Pilis-Solt vármegye Gácson megtartott közgyűlésén ismertették galántai Esterházy Pál gróf, nádor (1681–1713) levelét: eszerint – az igazságos adókvetés és beszállásolás céljából – fel kell mérni, és ki kell igazítani a vármegye portáit (adófizető egység). Ennek érdekében küldöttség indult Budára, amelynek a tárgyalások lefolytatása mellett Lotharingiai Károly császári-királyi tábornagy, Buda visszavívójának a köszöntése is volt. Wattay János is a küldöttség tagja volt.⁸⁶

1690-ben a vármegye, illetve a dunakeszi térség területén is megkezdte működését az Újszerzeményi Bizottság (*Neoacquistica Commissio*), amelyet a bécsi udvar a visszafoglaló háborúk során, az oszmán uralom alól felszabadult magyarországi helyek birtokjogainak rendezésére állított fel, és Kollonich Lipót későbbi esztergomi érsek irányítása alá rendelt. A Bizottság az egyházi birtokokat elismerte, a világiak esetében ugyanakkor a birtokosnak hiteles adományozó okmányokkal kellett bizonyítania tulajdonjogát, illetve 10%-os adót is kellett fizetnie ahhoz, hogy birtokai-

⁸³ BÁTONYI, 2009a 9.

⁸⁴ KOSÁRY, 1965. 18.; SZAKÁLY, 1995. 108. „*Duna Keszienses in Tót Falu exulantes septem personae sedecim [jumenta habentes]*”

⁸⁵ HARMOS, 1886. 159.

⁸⁶ BÁTONYI, 2009a 9.

ba visszahelyezzék. A bizonyítás az török kor viszontagságos évein éppen csak túljutó nemesség számára – hiteles okmányok hiányában – sokszor nem, vagy csak nehezen sikerült, és sokan közülük képtelenek voltak az adó megfizetésére, aminek következtében sok nemesi birtok került uralkodói kézre, amelyeket a bécsi udvar újraosztott – természetesen hívei körében. A Wattayak szerencsések voltak, mivel a Füleknél elkallódott irataikat visszaszerezték, így tulajdonjogukat bizonyítani tudták. Az uralkodó, I. Lipót 1696-ban megerősítette őket birtokaikban.⁸⁷

Dunakeszi Buday Pál és a Wattayak birtoklása idején nem számított jelentős helyiségnek, portáinak száma a 17. század folyamán soha nem haladta meg az egy portát, az 1661., 1668. és 1683. évi megyei összeírásban is ennyivel szerepel. Ezt követően 1686-ból van adatunk, amikor maga a település elnéptelenedett, de lakóiról tudták, hogy máshová költöztek. Az 1689 és 1693 közötti öt összeírásban Dunakeszi nem szerepel, majd csak 1695-ben van rá ismét adat, amikor is egynegyed portát tüntetnek fel.⁸⁸ Mindez azt mutatja, hogy a visszafoglaló háborúk hadműveletei során a település elnéptelenedett, és csak a hadak levonulását követően indult meg itt ismét az élet.

A nemességnek azonban még így sem volt egyszerű dolga. A háború folytatása, illetve az ezt következő időszak hatalmas pénzüsszegeket követelt meg, amelyek nagy részét a hosszú harcok során eladósodott császári udvar a magyarokra terhelt. Ez a Wattay-birtokokat is érintette, így Wattay János 1696. június 30-án a Dunakeszi porció (hadiadó) csökkentését kérte, és csak 1698-ból van adatunk arra, hogy a településre a különadót kivették. Nem sokkal később, 1702-ben I. Lipót császár elrendelte, hogy a vármegye állítson ki 115 katonát, illetve vegyen részt a „hajdúfogásban”, továbbá jobbágyonként fizessen 6 forintot a fegyverjog megváltására. Ezek a súlyos kötelezettségek Dunakeszire is terhet róttak. A királyi kötelezettségek sora azonban nem ért itt véget: 1703-ban a dunakeszieknak ökröket kellett biztosítaniuk ágyúuk Kassára vontatásához, emellett munkáskezeket is ki kellett állítaniuk a szolnoki vár javítási munkálatainak elvégzésére. Amikor mindezzel meglettek volna, Budára gabonát, abrakot, szénát és marhát kellett fuvarozniuk, továbbá katonákat kiállítaniuk a felkelők ellen. Az uralomváltás tehát nem rótt kevesebb terhet a lakosságra, így a település is csak lassan indult újra fejlődésnek. Ennek a fejlődésnek egyik állomása volt, hogy a Dunakeszit bíró Wattayak az alacsony lakosságszámú faluban szervezett betelepítésbe kezdtek: északi birtokaikról (Nógrád vármegye) jelentős számú római katolikus magyar család érkezett Dunakeszire.⁸⁹

⁸⁷ BÁTONYI, 2009a 9.

⁸⁸ KOSÁRY, 1965. 17.

⁸⁹ BÁTONYI, 2009a 9.

Igazgatás

A nemesi vármegye

Pest, Pilis és Solt esetében tudjuk, hogy a vármegye az oszmán hódítás elől kénytelen volt elmenekülni. Ezt követően is tovább működött azonban, ún. „menekült vármegyeként”. A 17. század második évtizedétől már az egyesített vármegyéről, Pest-Pilis-Soltról beszélhetünk, amelynek működési kereteit erre az időszakra teljességgel újjászervezték. Ebben az időszakban (és vélhetően az információhiányos századfordulós korszakban is) a megye ügyeinek vitelét a Nógrád megyei tisztkar – élén a váci főkapitány-helyettessel – végezte, a mindenkori nádor (a 17. század második évtizedében ez Thurzó György) felhatalmazása alapján. A kezdeti időszakban ennek a vármegyének a szolgabírója volt Dunakeszi későbbi birtokosa, Buday Bornemissza Bolgár Pál. A vármegye saját jegyzőkönyveinek töredékei legelőször 1632-ből maradtak fenn, a székhely ekkor még Szécsény volt – ezek alapján sejthető azonban, hogy a megyei működési rend kb. az 1620-as évek közepe táján állt helyre. 1638-ban a vármegye székhelye Fülek lett, majd 1682 után Gács és Losonc: itt választották a tisztségviselőket, itt került sor a közgyűlésekre (*generalis congregatio*) és az ítélkezésnek is ez volt a fóruma. 1632 és 1686 között a vármegyének éves szinten 3-16 gyűlése volt, amelyeken elsősorban a megyei tisztségviselők, illetve a nagybirtokosok képviselői vettek részt. A tisztségviselőknek – hacsak nem végvári alkalmazásban álltak – vidéki birtokaik, illetve a székhelyen házaik is voltak. A század utolsó harmadában olyan sok tisztviselő rendelkezett házzal Füleken, hogy a végvári had közkatonáinak jelentős része a falakon kívülre szorult, ami súrlódást okozott az egyébként összefonódott két tábor között.⁹⁰

Vármegyei tisztségviselőnek lenni, ahogyan azt a Keszit birtokló Buday Pál oszmán fogságának esete is jól mutatta, nem volt éppen könnyű feladat. A tisztséghez kapcsolódó előnyök és az azzal járó veszélyek messze nem álltak arányban egymással. A vármegyei vezetőknek a bécsi kormányzattal és annak magyarországi szerveivel (pl. a Magyar Kamarával, a helyi katonai vezetőkkel – így a bányavidéki és felső-magyarországi kerületi főkapitányokkal, más rendi méltóságokkal) is szót kellett érteniük – sőt, néha még az erdélyi adminisztráció is megpróbált beavatkozni ügyeikbe. A másik oldalról ugyanakkor a vármegyei nagybirtokos nemesiség érdekeit is képviselniük kellett. Meglepőnek tűnhet, de a török jelenlét nem befolyásolta érdemben a vármegyei adminisztráció működését, tekintettel arra, hogy alapállásnak számított ezen tény figyelembe vételének elhanyagolása. A legmagasabb vármegyei tisztségviselő a főispán volt, amely tisztséget egészen 1656-ig, amikor III. (Habsburg) Ferdinánd magyar király (1637-1657) gróf gyarmati Balassa Imrét, Pest megyei nagybirtokost kinevezi erre a posztra, nem töltötték be. A vármegyei tisz-

⁹⁰ SZAKÁLY, 1991. 140.

ti kar nem fogadta el egyszerűen vagy teljes körűen Balassa kinevezését, ami mögött Wesselényi Ferenc nádor, Balassa Imre esküdt ellenségének machinációi is állhattak, utóbbi – tisztázatlan körülmények között – 1659 végén–1660 elején szerezte meg magának a vármegye főispáni székét. A főispánt követte a hivatali ranglétrán az alispán, aki – a másutt tapasztalható gyakorlattal ellentétben – nem a főispán helytartójaként viselkedett. Közéjük tartozott 1681-ben Wattay (I.) Pál. A vármegye állandóságot jelentő, hosszú hivatali idejű tisztségviselői voltak a szolgabírák, akik között Buday Pált, illetve Wattay Pált is megtalálhattuk. Az ő munkájukat segítették a járási esküdtek. Ehhez a megyei tiszti karhoz csatlakozott a 17. század közepén két új hivatal: a helyettes alispán, illetve a tiszti ügyész, utóbbiak gyakran váltották egymást.⁹¹ Akárcsak a Budayak és a Wattayak, a többi tisztségviselőt adó család esetében is jellemző, hogy nemcsak Pest-Pilis-Solt, de Nógrád vármegyében is rendelkeztek területekkel.⁹²

A nemesi vármegye feladata – amelyet elsősorban a nép számára is látható szolgabírák és esküdtek révén hajtott végre – eredetileg az volt, hogy a területén élő vagy ott birtokkal rendelkező köznemesek jogait megvédje, a birtokjogi vitákat lefolytassa, az ehhez kapcsolódó ügyeket kezelje – vagyis a vármegyei terület birtokrendszerének felügyelete. Ezt a feladatot a középkorban még a hiteleshelyek végezték el, a 17. század végére azonban már szinte teljesen vármegyei határokba került; emellett igazgatási és adóztatási feladatokat is elláttak. Az oszmán jelenlétet szem előtt tartva, talán nem kell hosszasan magyaráznunk, miért a birtokjogi természetű kérdések fordulnak elő a legnagyobb számban Pest-Pilis-Solt vármegye ügyei között. Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a hódoltsági területeken fekvő birtokaikról egyre nehezebben kaphattak információt a nem ott élő tulajdonosok. A birtokjogi viták rendezésének legkönnyebb módja a korban a szemrevételezés (*occulata revisio*), vagyis amikor a vármegyei szolgabírák és esküdtek bejárták az adott területet, a határjeleket felmérték, a tanúkat kihallgatták. Ez az oszmán részeken nem volt mindig egyszerű.⁹³ Láthatjuk ugyanakkor, hogy pont Dunakeszi kapcsán már az oszmán időkben is előfordul, hogy Fóton vagy Alagon hallgatják ki az ügyről a tanúkat, és valóban sor kerül a bejárásra.⁹⁴ A török tisztviselők rendszerint eltűrték a szolgabírók jelenlétét a hódoltsági területeken, ha velük szemben nem merültek fel aggályok. A szolgabírók azonban általában nem a hódoltsági területeken laktak, szemben a hódolt esküdtekkel, akiket a vármegye szívesen választott az újonnan beiktatott nemesek köréből – utóbbiak többnyire a felszabadított jobbágyok közül kerültek ki. Az ilyen nemesek jobbára megmaradtak saját településük lakosának, ahol korábbi földjeiket immár mint egytelkes nemes művelték, és csak a megyei taksát voltak kötelesek kifizetni, miközben oszmán uraik felé a jobbágyokkal

⁹¹ Soós, 1974. 9.

⁹² SZAKÁLY, 2001. 441–442.

⁹³ SZAKÁLY, 1991. 137.

⁹⁴ BOROSY, 1998. 112–114.; 115–118.

együtt adóztak. Mint magyar nemes joga volt részt venni a vármegyei közgyűlésen és hivatalt is vállalhatott. A nem hódolt apparátus mellett az igazi, az ügyeket a hódoltsági területen intéző tisztviselők a hódolt szolgabírók és hódolt esküdtek voltak.⁹⁵ Rajtuk kívül a hódoltsági települések lakossága a vármegyei döntésekről egy olyan csatornán keresztül is értesülhetett, amelyet a postaszolgálat jelentett: a postautak menti falvak bírái „a falu hírmondó lovára” ültetett levélhordó lovas küldöncöket küldtek faluról falura, így továbbították a hatóságok hivatalos leveleit (az ún. kurrenseket). Számos példa pedig azt mutatja, hogy a hódoltságba utazáshoz a török hatóság engedélyét is kérték.⁹⁶ A hódolt szolgabírók és esküdtek legnagyobb problémái közé az tartozott, hogy gyakran az oszmán adminisztráció is igyekezett őket felhasználni saját céljaira, így két hatalom közé kerültek. A török félben azonban a 17. századra már nem volt annyi erő, hogy a hódoltság terület vármegyei szervezeteit, tisztviselőit saját hatáskörébe vonja.

Pest-Pilis-Solt nemesi vármegye mindennapi életét csak kevésbé befolyásolta az, hogy területei oszmán megszállás alatt álltak, a feladatait – lehetőségeihez mérten – ellátta, tisztségviselőit megválasztotta, ügyeit intézte. A „menekült vármegyékre” alapvetően jellemző volt (már a 16. században is), hogy ügyeik intézésére kiszóltították – a törökök pedig kiengedték! – a jobbágyokat a hódoltsági területekről, elsősorban azért, hogy velük a birtokosváltást, a birtoklás módját érintő megegyezéseket közöljék, illetve tőlük a lakóhelyük belső – különösen határ- – viszonyairól információt nyerjenek. A hódoltságon kívüli területeken – elsősorban a vármegye aktuális székhelyén – tartott tanúkihallgatások során a vármegyei tisztségviselők igyekeztek a hódoltsági területek birtokviszonyait érintő határozatokat hozni. Ezt láthatjuk Dunakeszi és Alag esetében is; ugyanakkor a hódolt szolgabírók és esküdtek megjelenésével már helyszíni határjárásokra és tanúkihallgatásokra is sor került. A teljes korszakon keresztül problémaként állt fenn a hódoltsági területek, így Dunakeszi esetében is, hogy ha a birtokvitában a határozat esetleg meg is született, az oszmán jelenlét és fennhatóság következtében senki nem volt, aki azt tényelegetesen végrehajtotta volna, a határjeleket a megegyezés szerint felállította, vagy megújította volna.⁹⁷ Ezért kerül elő többször is Kesző és Alag határának kérdése, vagy Sárffű hovatarozásának problémája a vármegyei iratokban.

A helyi szintű öngazgatás és a parasztvármegye

Pest-Pilis-Solt nemesi vármegyéje nem tudta volna a fentiekben bemutatott hatékonysággal végezni munkáját abban az esetben, ha a szervezet tisztikara nem támaszkodhatott volna a mezővárosi és falusi tanácsok, továbbá a paraszttársadalom tekintélyes elemeinek segítségére. A hódoltsági települések önállóságát elsősorban a központi hatalmi vákuum, a

⁹⁵ Soós, 1974. 23–24.

⁹⁶ Soós, 1974. 26–29.

⁹⁷ SZAKÁLY, 1991. 158.

török és a magyar birtokosok más irányú lekötöttségei alakították ki. Mire a két fél felocsúdott, és akár be is avatkozott volna e települések életébe, azok már önállóan intézték ügyeiket, ami sok időt, pénzt és fáradságot kímélt meg uraiknak, akiknek így nem állt érdekükben változtatni ezen. A faluközösségek ebben az időszakban a legtöbb dolgot saját hatáskörükben intézték, földesuraikhoz elsősorban olyan kérdésekben fordultak, amelyek rendezése túlmutatott ezen: határsértési, pusztahasználati és pusztabérleti ügyekben. A paraszti közösségek számára elsősorban a tizenöt éves háború mutatta meg, hogy sem a magyar, sem a török birtokosa nem képes megvédeni akkor, amikor hadseregek száguldanak át a területen, nem is beszélve a hajdúk jelenlétéről. Ennek következtében kezdték meg e közösségek saját védelmi mechanizmusaikat kiépíteni, amelynek eredményeképpen létrejöttek a parasztvármegyék. A hajdúság léte megmutatta a parasztság számára, hogy a termelő is képes a fegyveres szolgálatra, ha szükséges. Mivel pedig a kóborló katonák büntetéséről szóló 1595. évi XXXII. törvénycikk engedélyezte a parasztság számára, hogy a kóborló hajdúkkal szemben akár fegyveresen is felléphessen, hamar kiderült, hogy az ehhez szükséges erő máshol, ti. a földjeik védelmére is bevethető. A parasztság megszerveződésének mintáját a hajdúvárosok adták, ahol az utcacapitányok, -hadnagyok és -tizedesek feleltek (más egyebek mellett) a rend fenntartásáért, a lakosság erkölcsi állapotának felméréséért, illetve beosztottjaik mozgósításáért egy válságos helyzetben. Ezt a szervezeti felépítést azután a parasztvármegyék is átvették, csak éppen nem kerületekben gondolkoztak, hanem falvak szintjén. Azt azonban le kell szögeznünk, hogy a parasztvármegyék kialakulásának sem az oszmán, sem a magyar oldal földesurai nem örültek, tekintettel arra (ahogyan példa is volt rá), hogy fegyveres erejük nemcsak a hajdúk és idegen katonák, de földesuraik ellen is bevethető volt. Ezzel párhuzamosan azonban a földesurak azt is látták, hogy a paraszti önvédelemnek kénytelenek teret engedni, mivel ők maguk nem tudják védelmüket biztosítani. A felek igényeinek részbeni kielégítésére a két oldal földesurai egy kettős rendszert vezettek be: alkalmanként az oszmán és a magyar földesúr is engedélyezte a parasztnak, hogy a felettük hatalmaskodók ellen fellépjenek, de a parasztvármegyei rendszert nem ismerték el legálisan. Sőt, mindkét hatalom földesurai a saját hatáskörükbe, irányításuk alá próbálták vonni a parasztvármegyéket.⁹⁸

Pest-Pilis-Solt vármegye esetében nem tudjuk pontosan, mikor kezdődött meg a parasztvármegye kiépülése, adatunk 1657. július 7-én van róla először, de ekkor már egy kiforrott rendszerről beszélhetünk, vagyis kezdetei régebbre nyúlnak vissza. A parasztvármegye első név szerint ismert kapitánya a rákoscsabai illetőségű Uri Mihály volt, akinek egy 1654. évi tanúvallatási jegyzőkönyve számos érdekes, a parasztvármegye működését bemutató részlettel szolgál.⁹⁹

⁹⁸ SZAKÁLY, 2001. 463–464., 471–472.

⁹⁹ VASS, 1972. 99–100.

A parasztvármegye járásokból állt, amelyek élén a kapitányt találhatjuk. A kapitányság több hadnagyságra oszlott, amelyek néhány faluból álltak. A hadnagy hol az egyik, hol a másik faluban tartotta székhelyét, ami elsősorban származási helye lehetett. A fontosabb helyiségekben tizedeseket (vicehadnagy) is kineveztek. A kapitányok (néhány esetben a hadnagyok) mellett a különféle falvakból származó, ún. fogott bírákból álló igazságszolgáltatási testület működött (egyik tagját törvénybírónak nevezték). A parasztvármegyei tiszteket (az 1649. évi szabályozást követően) a faluközösségek által választott jelöltek közül a helyettes alispán jelölte ki. A kiválasztott tisztek esküt tettek, amelyben az 1649. évi instrukció betartását, valamint a bírságpénzek hozzájuk kerülő részének elszámolását fogadták meg, utóbbiból a „két vármegye”, ti. a nemesi és a parasztvármegye egyenlő arányban részesedett. A parasztvármegye alsóbb szintű tisztségviselői, a paraszthadnagyok középfokú ítélőszékként működtek a helyi és a vármegyei szint között, sőt feljebbviteli fórumuk is volt, ezt a parasztkapitány jelentette. Valószínű, hogy az igazságszolgáltatásnak e menete már az előző évtizedekre is jellemző volt.¹⁰⁰ A parasztvármegyét rendszeresen figyelmeztetik, hogy működésük a földesúri jogokat nem sértheti, valójában pedig azt mondhatjuk, hogy a nemesi vármegye a parasztvármegye működéséből elsősorban pluszbevételt remélt. A működéséből fakadó egyéb hasznok, mint pl. a „közerkölcsöt megerősítését szolgáló intézkedések” betartatása csak mellékes haszonként jelentkezett. A pluszbevétel onnan keletkezett, hogy az előbbi intézkedések foganatosításakor bevételei keletkeztek a parasztvármegyének, mivel ha valakit szitkozódáson kaptak első esetben hat forint bírsággal, a következő alkalommal azonban 500 pálcaütéssel sújtottak. Ha továbbra sem hagyta abba, akkor harmadszorra – a földesúr beleegyezésével – a vármegye halálra ítéltette. A hódoltsági nemesek esetében is intézkedett, itt 25, majd 50 forint megfizetése, végül a vármegye előtti halállal volt büntethető. Olyan esetekben is intézkedhetett a vármegye, ha a paraszt dohányzott, cifra nadrágot vagy hosszú üstököt viselt. Az ilyen ügyek mellett komoly szerep hárult a parasztvármegyékre a végvári katonák és a kóborlók elleni fellépés során. A parasztvármegye működése ugyanakkor aggályokat is felvetett, hiszen számos olyan szerepkört is betöltött, amelyek falusi vagy földesúri hatáskörbe tartoztak, ami súrlódásokhoz vezetett.¹⁰¹

Pest-Pilis-Solt vármegye esetében Pest területén három hadnagyság működött, amelyek közül a másodikba tartozott Dunakeszi (rajta kívül: Szód, Rátót, Hartyán, Pusztaszentmiklós, Veresegyház, Szada, Gödöllő, Kerepes, Mogyoród, Fót, Palota és Cinkota), és itt is maradt egészen a 17. század végéig.¹⁰² Tisztjeiről az alábbi táblázat ad tájékoztatást.

¹⁰⁰ SZAKÁLY, 2001. 472–474.

¹⁰¹ SZAKÁLY, 2001. 478.

¹⁰² BOROSY-SZABÓ, 2002. 33.

**1. táblázat:
Pest-Pilis-Solt vármegye pesti részének második hadnagysága**

év	név	rang	származási hely	forrás
1662	Somogyi Lőrinc	kapitány	Szada	SZAKÁLY, 1969. 46–47.;
1663	Somogyi Lőrinc	kapitány	Szada	BOROSY, 1983. 785., 798. sz. regeszta; BOROSY, 1984. 806., 829. sz. regeszta
1672	Vincze György	kapitány	Veresegyház	SZAKÁLY, 1969. 68.
1674	Vincze György	kapitány	Veresegyház	
1678	Tóth Pál	hadnagy	Gödöllő	HORVÁTH, 1987. 213.
1680	Pelyhes János	hadnagy	Rákospalota	SZAKÁLY, 1969. 143.
1681	Zsigmond István	hadnagy	Szada	HORVÁTH, 2000. 31.
1692	Faraghó Mihály	alhadnagy	Gödöllő	HORVÁTH, 1987. 43.
1695	Kurucz András	hadnagy	Dunakeszi	BOROSY, 1985. 2920.
1696	Kurucz András	hadnagy	Dunakeszi	sz. regeszta, SZAKÁLY, 1969. 138.

A táblázatból jól látszik, hogy 1695-ben és 1696-ban a keszi Kurucz András töltötte be a hadnagyi posztot. A Dunakeszin lakó Kurucz András első ismert megjelenése 1696. október 7-éről való, amikor is Vácról írt levelet Pest-Pilis-Solt vármegye hivatalához. Leveléből kiderül, hogy „az elmúlt esztendőkbén” állt a vármegye szolgálatába, és lett annak paraszt-tisztje. A közelmúltban – feladata szerint – üldözte a tolvajokat, akik egy összecsapásban megsebesítették. Sebeit gyógyíttatta, vélhetően Vácon, mert kérvényét a vármegyéhez onnan keltezte. Abban kérte a vármegye segítségét, hogy – míg lábadozik – biztosítsanak számára valamiféle apánázst, hogy „éhen meg ne” haljon. Megígéri, hogyha felgyógyul sérüléseiből, akkor ismét a vármegye szolgálatába áll.¹⁰³ Az október 7-én Vácról küldött levél 9-én már Pesten, a vármegye közgyűlése elé került, ahol 10 forint „alamizsnát” utaltak ki számára.¹⁰⁴ Kurucz András 1728-ban „sza-

¹⁰³ MNL PML IV.23.b. Pest-Pilis-Solt vármegye Adószedői Hivatala, Számadásiratok 1622–1703. Rationes 1696, no. 42. fol. 22r

¹⁰⁴ MNL PML IV.23.b. Pest-Pilis-Solt vármegye Adószedői Hivatala, Számadásiratok 1622–1703. Rationes 1696, no. 42. fol. 22v

badon költözködő jobbágy”-ként szerepelt a megyei összeírásban.¹⁰⁵ Tudjuk, hogy egy 1721. évi vagyonszeírás szerint Kurucz András a módos gazdák sorába tartozott, a település első hat-hét gazdája között foglalt helyet.¹⁰⁶

A parasztvármegye saját pecsétet is használt az általa kiállított iratok hitelesítésére, amelyek közül öt – egy időben használt – maradt meg lenyomatban az utókorra. A váci járás pecsétje először 1679-ben tűnt fel, amikor a kókai paraszthadnagy Bélteky Pál megyei alispánhoz címzett levelén szerepelt. Ezt használta azonban 1721-ben Kurucz András paraszthadnagy, Dunakeszin kelt levelén is, amelyet Rákospalota bíráihoz intézett.¹⁰⁷

Dunakeszi település működése és társadalma a 17. században

Dunakeszi a 17. században, az újratelepülést követően falu lett, amelynek tipikus formája a korban az utcák és terek mentén, szabályos vagy szabálytalan rendben, zártan csoportosuló lakótelkekből álló belsőségek, amelyek a szomszéd falutól jól elkülöníthetően, a faluhatár által jelzett módon álló külső tartozékokból (pl. szántóföld, erdő legelő) álltak. A kettő között ugyan szoros egység állt fenn, ugyanakkor a lakóhely és a termelőhely elkülönült egymástól. Dunakeszi esetében e téren komoly problémát okozott, hogy a török hódítás utáni elnéptelenedés, illetve az 1642. évi újbóli benépesedés közötti évtizedekben a faluhatár képlékeny-nyé vált.

Határkérdések

Már az eddigiek alapján jól látható, hogy az oszmán hatalom jelenléte miatt bekövetkező pusztásodás, valamint a puszták továbbművelése a környező településekre menekült egykori lakosok által jelentősen befolyásolta a puszták helyén álló néhai települések életét. Olyannyira így volt ez, hogy a zavaros tulajdoni viszonyok következtében néha a faluhatárok is bizonytalanná váltak, ahogyan azt Dunakeszi esetében is megfigyelhettük. A vármegyei jegyzőkönyvekre egyébként is jellemző, hogy a leggyakrabban előforduló ügyfajták a tiltás (*pro-* vagy *inhibitio*), a tiltakozás (*protestatio*) és a feleselő viszonttiltakozás (*reprotestatio*), mivel a valós vagy vélt jogaikban megháborított birtokosok így próbálták megvédeni érdekeiket a pusztáikat bérfizetés nélkül használó szomszédos falvakkal, az azok rovására terjeszkedőkkel és azokat tőlük megszerezni kívánókkal szemben; akárcsak a pusztáikon és lakott településeiken hatalmaskodók-

¹⁰⁵ BOROSY, 1997. II. 982–983.

¹⁰⁶ Kurucz András 4 jármos ökörrrel, 2 hámos lóval, 1 meddő tehénnel, 20 fejős juhval és 2 öreg sertéssel rendelkezett; éves szinten 14 kila búzát, 3 kila árpát és 2 kila zabot termelt (1 kila = 20–25 liter gabona). SZAKÁLY, 1969. 138–139.

¹⁰⁷ HORVÁTH, 1982. 26.

kal és az azokat fenyegetőkkel szemben is.¹⁰⁸ Ezért van az, hogy korszakunk tanúkihallgatási jegyzőkönyveiben olyan jobbágyokat szólítanak meg, akik Keszin laknak vagy laktak, és azt kérik tőlük, idézzék fel, hogy a határjelölők hol voltak. Ez a folyamat, a határjárás (vagy határkerülés) középkori gazdasági, közigazgatási és jogi hagyományokon alapuló eljárás. A határjárás során határjelölőkkel kijelölik a birtoktestek és a falu földterületének végpontjait. Ezt követően a határjelölőket, amelyek lehettek természetesek (folyók, dombok stb.) vagy mesterségesek (pl. határkövek), esetleg ezek keverékei (pl. határfák), igyekeztek megóvni, az idők folyamán (el)pusztuló jeleket pedig megújították. Birtokosváltáskor rendszerint az új birtokos – a szomszédok és hites személyek jelenlétében – a birtokot körbejárta, a határpontokat megismerte, és szomszédjaival elfogadtatta.¹⁰⁹ Dunakeszit és részeit érintően a 17. századi Pest-Pilis-Solt vármegyei jegyzőkönyvekben egymás érik a tanúkihallgatások és határbejárások, amelyek egy cél elérése irányába mutatnak: meghatározni azokat a területeket, amelyek még Keszihez tartoznak, illetve azokat, amelyek már nem.

A törökök, tatárok, végváriak és mások által időről-időre feldúlt Dunakeszi esetében az egyik legkorábbi, ismert határjárás 1638. december 20-án zajlott le, amelyet Buday Pál kért, hogy megállapítsák: kinek a birtokában vannak a Csörsz-árok mellett fekvő rétek (ma: Úrrét, Kopolya, Székesdűlő), azok Alag vagy Keszi tartozékai-e. Mivel a határjeleket alapvetően a faluközösségek tagjainak is ismerniük kellett, a tanúkihallgatások során a környékre való vagy azt jól ismerő jobbágyokat hallgattak meg,¹¹⁰ akik végül egységesen azt vallották, hogy a kérdéses rétek mindig is a keszi birtokosok kezén voltak, a főtiek csak néhány éve tartanak rá igényt.¹¹¹ Emellett az is kiderült, hogy e réteket a váciak olyan 40-50 éve kaszálják, a keszi földesurak engedélyével, sőt, csordáikat is itt tartották. Végül az egyik főtől, Kántor Miklóstól megtudjuk, mi állhat a vita hátterében, amely a tanú szerint „*Csak a víz kedvevért.*” zajlott.¹¹²

A falvak esetében a határról a községi elöljáróknak kellett gondoskodniuk, és az is az ő feladatuk volt, hogy a faluközösség tagjaiban tudatosítsák ezen határjeleket.¹¹³ A dunakeszi határjárásokat gyakran nehezítette, hogy korábbi természetes határjelzők eltűntek (fák elpusztultak, árkok – gondozás hiányában – megszűntek stb.), vagy akár szándékosan hami-

¹⁰⁸ SZAKÁLY, 1991. 146.

¹⁰⁹ KECSKÉS, 1979. 485–486.

¹¹⁰ Az összesen 44 tanú lakhely szerinti megoszlása: Sződ – 4 fő, Rátót – 3 fő, Hartyán – 2 fő, Némedi – 3 fő, Veresegyház – 6 fő, Szada – 2 fő, Szentmiklós – 1 fő, Mogyoród – 1 fő, Vác – 22 fő. BOROSY, 1998. 23–27.

¹¹¹ Nagy György, a váci püspök 65 éves jobbágya azt vallotta, hogy 40 évvel ezelőtt Keszi földjén a Csörsz-árok mellett beszélgetett a váci marhapásztorokkal, amikor oda érkezett egy főtől pásztor is, kit a váci pásztorok megfenyegettek, hogy ne ereszsze a marhát a Csörsz-árkon belül, mert az Keszi földje. BOROSY, 1998. 26.

¹¹² BOROSY, 1998. 23–27.

¹¹³ KECSKÉS, 1979. 485–486.

sították meg őket (dombokat elhordtak, határjelzőt áttelepítettek stb.). A határok helyreállítása érdekében – ahogyan azt Buday Pál és a Wattayak is számos alkalommal tettek – a nemesi vármegyéhez lehetett fordulni, amely egy emberét (legtöbbször egy írnok kíséretében) elküldte a határ megállapítására, a tanúkihallgatások levezetésére. Jól példázza a határjelölések problémáját az 1640. március 27-én, Alag birtoklása kapcsán tartott – 46 tanút felvonultató – tanúkihallgatás, amelynek során az Alag és Keszi közötti határ megállapítására tettek kísérletet. A tanúk közül többen is azt állították, hogy a határokat Nagy György váci bíró jelöltette ki dombokkal, ami – tekintettel a bíró hivatali idejére – 1619–1620-ban történhetett.¹¹⁴

Annak hátterében, hogy a határviták és határjárások a 17. század második felében egyre gyakoribbak Keszi kapcsán, az állhat, hogy az 1642. évi újranépesedést követően az itt lakók azt tapasztalták, hogy a határok – főleg Fót felé – nem egyértelműek. A település elnéptelenedését, a török uralom 16. század végi gyengeségét és 17. század eleji kurzusváltását használták ki ugyanis a fótiak arra, hogy minél nagyobb területeket vonjanak saját művelésük alá. Alag Fóthoz csatolásával ugyanis több helyütt eltűntek a határjelzők (vagy eltűntették őket), így a tanúkihallgatások során az egyik legfontosabb feladat mindig az volt, hogy ezeket a határokat valamiképpen újra meghatározzák. Az 1654. január 12-ei, a két település közötti határvonalat tisztázandó, Fóton tartott tanúkihallgatás során több tanú is azt mondta, hogy Alag és Keszi között a Csörsz-árok volt a határ, illetve egy kettős határ is húzódott a Guba-hegy mellett – utóbbit a Hegyrejáró-dűlővel azonosítják a régészeti leletet. A tanúk azt is vallották, hogy a Csörsz-árkon kívüli részen, Alagról a török urak a keszi lakossággal vitették el a gabona- és a szénadézmát.¹¹⁵ A települések közötti határok megállapítását az is hátráltathatta, hogy keszi lakosai pl. 1653-ban, amikor (ismeretlen okokból) elmenekültek falujukból, úgy gondolkodtak, hogy a fótiakkal vitás területeken vetnek gabonát, mert azt akkor is le tudják aratni, ha el kell hagyniuk Dunakeszit, és Fóton lesz lakhatásuk. Mindez jól mutatja, hogy a lakosság – menekülése esetén – valóban a környező településekre költözött be, és onnan művelte tovább ősi földjeit.¹¹⁶

Láthatjuk, hogy a két település közötti határ megállapítása milyen nehézségekbe ütközött, de még inkább így volt ez az olyan részek esetében, amelyeket korábban Dunakeszihez tartozónak írtak le, mégpedig Sárfű puszta és a Szürkő tanya esetében. Az előbbi, vagyis Sárfű puszta (hol Sárfűnek, hol Sárfőnek írva) Alagtól délre terült el a 17. században (érdekes, hogy az igen alapos 16. századi török szandzsák-összeírások nem említik Sárfűt, ami vagy azt jelenti, hogy ekkor még nem létezett, vagy azt, hogy annyira szerves részét képezte Keszinek, hogy nem tüntették fel önálló-

¹¹⁴ BOROSY, 1998. 29–34.

¹¹⁵ BOROSY, 1998. 135–136.

¹¹⁶ BOROSY, 1998. 138.; SZAKÁLY, 2001. 433.

an). A magyar oldalon 1638-ban szerepel először a neve, amikor is még Makai Pálnak fizettek érte a fótiak évi egy pár csizmát bérleti díjként.¹¹⁷ Az 1638. évi jegyzőkönyv szerint Buday Pál kérte, hogy állapítsa meg a vármegye a terület hovatartozását. A vitát tisztázandó, 1653. május 27-én, a fóti tanúkihallgatás során az egyik kérdés pont Sárfűre vonatkozott, annak hovatartozását kívánta megállapítani a nemesi vármegye. A vallomások nem igazán vittek közelebb a megoldáshoz, az egyik tanú (Vég János, a váradi püspök 40 éves szadai jobbágya) azt vallotta, hogy Sárfű egyik fele Sikátorhoz, másik fele Palotához tartozik, egy másik (Tariska István, a váci püspök 50 éves mogyoródi jobbágya) úgy tudta, hogy Sárfű rét fele Megerhez tartozik. Többen úgy tudták, hogy Sárfű fele Fóthoz, fele Keszihez tartozik, míg mások azt vallották, hogy a Sárfű rétek és földek patakon túli része Káposztásmegerhez, patakon inneni, Fót felőli része pedig Sikátorhoz tartozik.¹¹⁸ Utóbbiak közül egy tanú azt is elmondta, hogy 8 évig lakott Fóton, és ezalatt a fótiak nem adóztak Sárfű után senkinek, Buday Pálnak sem (Tóth Gergely szerint 30 évre tud visszaemlékezni, de ezen időszak alatt nem adóztak Budaynak), ezt erősítette meg a legtöbb tanú, akik a földet fóti bérleményként írják le, és azt mondják, hogy nem Buday Pál, hanem a budai defter kihája (oszmán tisztségviselő) felé fizettek adót. Dinnyés András ugyanakkor úgy tudta, hogy Sárfű használatáért saját jobbágyai évi 100 gyertyát adtak Buday Pálnak, majd – amikor „a szabadság kitelt” – szabadon használták a rétet. Egy másik tanú pedig úgy nyilatkozott, hogy 1653-ban a fótiak kaszálták, amiért „Budai Pálnak évente egy pár csizmát vagy papucsot adtak”.¹¹⁹ Utóbbi vallomás alapján úgy tűnik, hogy Sárfű felét Buday saját jobbágyai, a másik felét pedig a fótiak kaszálták. Az 1669. szeptember 9-ei tanúkihallgatás során a területet Sikátorhoz tartozónak írják le, utóbbiról pedig megállapítják, hogy Fóthoz tartozik, így Buday Pálnak Sárfű feletti jogait nem ismerik el.¹²⁰ Az 1676. szeptember 10-ei, immár Buday Anna és Sára kérésére készült füleki tanúkihallgatási jegyzőkönyv arra kereste a választ, hogy Sárfű vajon apjuk halála után került-e a lányok birtokába. A 37 tanú közül a legtöbben azt vallották, hogy Sárfű a Buday-lányok birtokában áll.¹²¹ A két évvel későbbi jegyzőkönyv szerint Lonta István akkori korponai várkapitány az 1661. évi tatárjárást megelőzően 15 évig Dunakeszin lakott, ott nevelkedett, Sánta Péter gulyása volt három évig, és így tudja, hogy Sárfű földesura Buday Pál volt, amely jogot a halála után leányai örökölték. Megadja a birtok határait is: a Pesti útnál fakad a patak, amely a Káposztásmegyeri tóba ömlik, majd innen továbbmegy egészen a palotai torokig, és még tovább a Palotára vezető fóti szekérútig. A sárfűi rétek kaszálását – tudomása szerint – a dunakesziek végezték, amiért bérleti díjat (ötven vagy hatvan gyertyát) fizettek Buday Pálnak.¹²²

¹¹⁷ BOROSY, 1998. 25.

¹¹⁸ BOROSY, 1998. 116–117.. 136–137.

¹¹⁹ BOROSY, 1998. 137–138.

¹²⁰ BOROSY–KISFALUDY–SZABÓ, 1999. 105–107.

¹²¹ BOROSY–KISFALUDY–SZABÓ, 1999. 127–129.

¹²² MNL PML IV.1.j. 2. doboz 1658–1700. 1678. No. 1. fol. 6r

Az ugyanekkor készült második jegyzőkönyv már nem a Budayak, hanem a Wattayak birtokáról beszél, és a tanúk egy része nem is emlékszik vissza a korábbi időre, sőt, olyan is van közöttük, aki kijelenti: a határjeleket nem ismeri. Persze akadnak, akik továbbra is a kontinuitást vallják, vagyis: előbb Buday, majd Wattay birtoknak írják le a területet. Több helyütt az is felmerül, hogy Sárfű egy részét a dunakesziektől a váciak bérelték, akik a budai törökök számára kaszáltak itt szénát („azon forrás patakon túl, Palota felől való Sárfű nevezetű réteket a keszői török úr, Ibrahim aga számára kaszálták a keszőiek”); olyan tanúval is találkozhatunk, aki szerint marhákat legeltettek Sárfű egy részén („a forrás patakon túl a Palota felől való szabad marhajáró földön”). Az 1680-as évekre vonatkozóan tudjuk, hogy Wattay Pál Sárfű pusztáját Körtvéyeskesző népe művelte, és nem fizetett utána semmit a földesúrnak.¹²³ Végül a Sárfű-kérdés rendezése nem történt meg, a visszafoglaló háborúk során a terület teljesen eltűnt, a későbbi források közül egyedül Pesty Frigyes említi, Rákospalotánál, megjelölése: szántóföld.¹²⁴ A Sárfű-ügy kapcsán szólnunk kell arról, hogy több jegyzőkönyvben is szerepel, hogy a határjeleket, különösen a dombokat egyik vagy másik oldalról elszántották. Ebből arra következtethetünk, hogy a terület hovatarozása a korszakban nem volt egyértelmű, inkább csak harcoltak érte, mintsem ténylegesen birtokolta volna valamelyik fél.

A Dunakeszihez tartozó másik terület, amelyet Sárfűnél lényegesen kevesebb vita övezett, a Szürkő nevű dunai halásztanya volt. II. András uralkodásától (1205–1235) kezdve a hűbéres függésen alapuló földbirtoklás helyett a magántulajdonú birtoklás került előtérbe, a halászati jog pedig ekkortól vált a földbirtok tartozékává, bár még a 16. század elején sem minden egyes esetben kapcsolódott össze elválaszthatatlanul a víz és a vízparti birtok. A halászatot ekkorra már a jobbágyok végezték, egyéb tevékenységeik (földművelés, állattartás) mellett. A 16–17. században – elsősorban nyugati példa nyomán – általánossá vált, hogy a halászatot *regale* eredetű nemesi előjognak tekintik, amely jog a városokat is megillette. Ezzel egyidejűleg a birtokosok legértékesebb vizeik halászati jogát saját maguknak kezdték fenntartani, míg mindenki más számára tilalmasnak nyilvánították azt. A birtokosok az értékes vizeken a halászatot (1) robot formájában elrendelhatték, (2) kiadták bérletbe jobbágyaik vagy más személyek számára, és tőlük éves bérleti díjat, valamint a zsákmány egy részét követeltek.¹²⁵ Így volt ez a Szürkő tanya esetében is, amely Dunakeszin értékes halászhelynek számított. Egy 1714. évi, váci tanúkihallgatási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy a halászati jog a Wattayaké volt, és a török időkben évenként egy mázsa vizát, ugyanennyi tokot és pontyot fizettek számukra: a halat Fülekre kellett szállítani. A Wattayak addig bírták a tanyát, amíg Dunakeszit el nem zálogosították. Az 1703. március 20-ai vármegyei határozat pedig azt is kimondta, hogy a budai kamarának írt levél által biztosítani kell divékujfalusi

¹²³ SZAKÁLY, 1981. 416.

¹²⁴ BOROSY-KISFALUDY-SZABÓ, 1999. 129–132.; PESTY, 1984. 319.

¹²⁵ SZILÁGYI, 2001. 119.

Újfalusy László, valamint Wattay János és István vizahalászati jogát, mivel mindannyian megfizették a fegyverváltságot, így a kamarának nincs joga akadályozni őket halászati joguk gyakorlásában.¹²⁶ A Szürkö tanya tehát a török kort követően is halászhelynek számított, amely Dunakeszi urainak a birtokában állt.

A falu és lakosai

A falu – vagyis egy rögzített határokkal rendelkező települési egység – élén egy, rendszerint egy évre megválasztott falubíró (*villicus seu iudex*) állt, akinek joga volt kis jelentőségű ügyekben bírászkodni. Emellett részt vállalt az adóbehajtásban, és ő hirdette ki az új (jog)szabályokat is. Ugyanakkor minden megyei tisztségviselő, illetve a földesúr emberei, ha kiszálltak az adott településre, a falubíró házában szálltak meg, az ő javait élvezték. Visszaéléseik miatt Pest-Pilis-Solt vármegyében már 1641. március 7-én szabályozták, hogy alispán és a bírák, ha hivatalból kiszállnak valahová, a községtől 50 dénár napidíjat és 2 mérő abrakot követelhetnek.¹²⁷

A 15–16. században a falubíró mellett a település irányításában megjelentek az esküdtek (*jurati*), a helyi közigazgatást ettől kezdve közösen intézték, néhány, a földesúr által átengedett kisebb magánjogi perben is intézkedhettek. A falu vezetését faluközösségnek vagy faluközségnek (*communitas villae*) nevezték, a kora újkorban már egyértelműen a bírót és esküdttársait foglalta magában. A hatáskörük attól függött, hogy a földesúr milyen jogokat engedett át nekik. A hódoltságban gyakran előfordult, hogy saját hatáskörükben intézték az adók beszedését, a rendfenntartást, a robot szervezését, de közreműködtek a törvények betartásában, a közösségi vagyon kezelésében, és ha volt, a templom és az iskola fenntartásában is. Működésük alapja a szokásjog és ennek írott változatai, amelyeket a 17. században már határozatok formájában számos helyen a falukönyvben vezettek.¹²⁸ A tisztviselőket a falu lakói a falugyűlésen választották meg vagy újra.

Azt, hogy az újratelepülést követően Dunakeszi esetében is meglehetett ez a szerkezet, egy, a vármegye előtt több alkalommal, több tanúkihallgatás során tárgyalt ügy is mutatja. Buday Pál ispánjának, Tóth Gergelynek ugyanis vitája támadt a szomszédos Fót egyik lakosával, Tóth János jobbaggyal. Mivel ezt rendezni nem tudták, a fóti főbíró, Kerekes Ádám volt kénytelen intézkedni. Tóth Gergely – Sánta Péterrel és Juhász Györggyel együtt – tizenöt forinttal tartoztak fóti Tóth Jánosnak lóvásárlás miatt, tartozásukat azonban nem adták meg időre. Kerekes Ádám főbíró erre elrendelte bírótársánál, a keszi bírónál, hogy hirdesse ki az adósok nevét és tartozásuk mértékét három egymás követő alkalommal, a kéthetente megrendezett helyi piacon. Ez nagy szégyent jelentett az adós számára. A keszi

¹²⁶ BOROSY-KISFALUDY-SZABÓ, 1999. 207.; BOROSY, 1987. 4173. sz. regesztza

¹²⁷ BOROSY, 1983. 257. sz. regesztza

¹²⁸ BALOGH, 1979. 31-32.

bíró Kerekes Ádám kérésének eleget tett, Sánta Péter és Juhász György pedig megadták a tartozásukat Tóth Gergelynek, aki viszont nem fizette ki a pénzt főtí Tóth Jánosnak. A főtí főbíró így végül az országúton kifogatta Tóth Gergely szekereből a két ökröt, majd azt zálogként Főtra hajtatta. A főtíak az ökröket eladták Hartyáni János hartyáni lakosnak, 15 forintért. Hartyáinak egy évig voltak birtokában az ökrök, amelyeket ugyanennyiért Tóth Gergely visszavásárolt.¹²⁹

A falubírók tehát, ahogyan az fenti esetből is látszik, határozatokat hoztak bizonyos vitás ügyekben, és a 17. században már iratokat is állítottak ki. Ezek hitelesítésére ún. pecsétlőket (*tipárium*) használtak, amelyet lágy viaszba mártottak, és így helyeztek el az iraton. Dunakeszi legkorábbi pecsétje egy vélhetően 1702 körül (vagy korábban) írott, keltezés nélküli panaszlevélen maradt fenn, a levél tartalma pedig nem alkalmas az időpont meghatározására.¹³⁰ Korszakunkban egy pecsét volt használatban, amely azonban napjainkra olyan rossz állapotba került, hogy róla fotó – megfelelő minőségben – nem készíthető. Szerencsére ránk maradt képe Horváth Lajos által, aki leírását is megadta. Az 1702 és 1710 között használt pecsét felirata „*Sigillum Duna Kesziense*”. Jól jellemzi a keszi lakosság életét, hogy a pecséten – sok más környékbeli településhez hasonlóan – ekevas és csoroszlya is szerepel.¹³¹

A falu lakóközössége hierarchikus volt, amelyben minden benne lakó tudta a helyét, személyesen ismerték egymást, napi szintű, de legalábbis gyakori kapcsolatban álltak egymással.¹³² Dunakesziről 1642-től tudjuk, hogy lakott falu, majd 1676-ban kuriális helyként szerepel, vagyis egy összegben adóztak lakosai.¹³³ Az adózása tekintetében 1680 körül keletkezett adatunk, miszerint Wattay Pál Körtvéyeskeszőt taksás faluként kezelte, tíz jobbágyától külön-külön három forintot és egy icce vajjat, összesen 30 forintot és tíz icce vajjat szedett évente; míg 14 zsellére másfél forintot és egy meszely (= 0,419 liter) vajjat szolgáltatott, így összesen 21 forintot és 14 meszely vajjat adózott évente. Szürkő vizafogó tanya után pedig egy mázsa vizát és más halakat kellett adni a földesúrnak, és azt – ahogyan arról fent szó volt – Fülekre szállítani.¹³⁴

5. kép: Dunakeszi pecsétje (1702–1710)

¹²⁹ BOROSY, 1998. 116–121., 136–139.; BOROSY, 1999. 105–107.

¹³⁰ MNL PML IV.1.f.1. Litterae missiles 1643–1758. fol. 34–35.

¹³¹ HORVÁTH, 1982. 105., 283.

¹³² PALÁDI-KOVÁCS, 2000. 13.

¹³³ SZARKA, 2008. 127.

¹³⁴ SZAKÁLY, 1981. 292., 297.

A faluban lakók társadalmi szempontból egyszerű szerkezetet mutatnak: jobbra azonos jellegű, gazdasági és kulturális szinten álló családi és háztartási egységek alkotják, amelyeket a jobbágytelkek alapján kategorizálnak. Ezeket egészítik ki az iparosok, kézművesek, pásztorok és a pap(ok). A legnagyobb számban jobbágyok éltek a faluban, fölöttük pedig egy kis létszámú közvetítőréteg állt, amelyet néhány család alkotott.¹³⁵ A korabeli társadalom helyi szintű megismerése nem egyszerű, tekintettel arra, hogy az urbáriumok egész-, fél- és negyedtelkes jobbágyai, továbbá házas, házatlan és pásztos zsellérei vagyoni helyzete, illetve a közösségben betöltött szerepe sem egyértelmű. Tudjuk, hogy vannak közöttük egésztelkes jobbágyok, akik nagy szegénységben élnek, és olyan zsellérek, akik szép summákkal gazdálkodtak. Dunakeszi kapcsán nem állnak rendelkezésünkre olyan részletes kimutatások, amelyek a pontos lakosságszámot vagy az itt lakók vagyoni helyzetét részletesen bemutatnák, de vannak olyan adataink, amelyek révén a helyi társadalomról némi képet alkothatunk.

Az 1541–1543 közötti elnéptelenedést követően, a 17. században, 1642 nyarán telepedtek meg újra lakosok Dunakeszin. Valószínű, hogy az első itt letelepedett személyek egyike a váci Tóth Gergely volt, akit még 1678-ban is megemlítenek a jegyzőkönyvek: ekkor azt írják róla, hogy korábban a Budayak, jelenleg a Wattayak ispánja.¹³⁶ Azt, hogy Tóth Gergely a falu egyik legfontosabb emberévé vált, jól mutatja, hogy 1668-ban, amikor a törökök túlkapásai miatt a nemesi vármegye vizsgálatot folytatott Füleken, a dunakeszi küldött Tóth volt.¹³⁷ Szakály Ferenc azt gyanítja, hogy a Tóth vezetéknévű betelepültek többsége valóban szlovák származású lehetett, és csak a családneveik magyar ajak számára nehezen kimondható volta miatt „ragasztották rájuk” származási nevüket. Ez alapján nem zárható ki, hogy az 1642. évi betelepülés egyik fontos tagja, a falu életének következő évtizedekben meghatározó alakja szlovák származású volt.¹³⁸

Az alábbi táblázat az 1642 és 1714 között Keszin élt, név szerint ismert személyeket mutatja be, akiknek életútjáról is tudunk egy-két adatot.

2. táblázat: Dunakeszi név szerint ismert lakosai 1642 és 1714 között

név	adat	év	forrás
? Bálint	kb. 40 éves keszi lakos, Orczy István jobbágya	1714	BOROSY, 1999. 207.
Agárdi András	1,5 évig szolgált Keszin, később rákoskeresztúri jobbágy lett, 1663-ban a tatárok miatt hagyta el Keszit, Fóttra ment, 1641 k. született	1676	SZAKÁLY, 1995. 240.

¹³⁵ PALÁDI-KOVÁCS, 2000. 13.

¹³⁶ BOROSY, 1999. 131.

¹³⁷ BOROSY, 1998. 112–113., 116–121., 136–139.; BOROSY-KISFALUDY-SZABÓ, 1999. 131.

¹³⁸ SZAKÁLY, 2001. 438.

Ambrus János	26 éves, az 1663. évi tatárjárást követően öt évig keszi lakos volt, most lontói	1676	SZAKÁLY, 2001. 434.
Bucsú Mátyás	keszi lakos	1655	BOROSY, 1998. 178.
Dinnyés Balázs	keszi jobbágy elszánttatja a Keszi és Fót közötti határt a Csörsz-árok nál	1653	BOROSY, 1998. 112.
Dinnyés István	kb. 45 éves keszi lakos, Orczy István jobbágya	1714	BOROSY, 1999. 207.
Györke Pál	keszi lakos, korábban Kőrösön ökör csordás, kb. 1602-ben született, 1663 előtt 16 évig lakott Dunakeszin, 1678-ban az Ónod melletti Emődön él, Zrínyi Ilona jobbágya	1651, 1678	BOROSY, 1998. 86.; BOROSY, 1999. 131.
Horváth Simon	Vácon született, onnan Dunakeszire, majd Vámosmikolára települt	1676	SZAKÁLY, 1995. 240.
Jánossi Mihály	Sánta Péternél és Juhász Györgynél szolgált Keszin, 1676-ben püspökszilágyi lakos	1676	BOROSY, 1999. 127.
Juhász György	keszi lakos	1653, 1654	BOROSY, 1998. 116., 119., 136–138.
Juhász István	kb. 40 éves keszi lakos, Orczy István jobbágya	1714	BOROSY, 1999. 207.
Kosányi István	18 évig lakott Keszin, ahol gulyás volt, itt nősült, de 1664-ben már Szakállason élt, anyósa még 1676-ben is keszi lakos volt Szakállós falu 1664. évi török összeírásában Kosán István néven szerepel	1676	BOROSY, 1999. 128. SZAKÁLY, 1995. 239. BLASKOVICS, 1993. 221.
Lépes (?) János	kb. 50 éves keszi lakos, Orczy István jobbágya	1714	BOROSY, 1999. 207.
Lonta István	korponai várkapitány 1661 előtt 15 évig Keszin lakott, itt nevelkedett, Sánta Péter gulyása volt három évig	1669	BOROSY, 1999. 130. SZAKÁLY, 2001. 434.
Molnár János	Kisnémedi molnára, aki id. Wattay Páltól bérelt földet Sárfün, ahol szántott és kölest vetett	1676	BOROSY, 1999. 128.
Pásztor János	Csorgál János jobbágya, és három évig szolgált Keszin	1678	BOROSY, 1999. 130.
Sánta Lőrinc	kb. 65 éves keszi lakos, Orczy István jobbágya	1714	BOROSY, 1999. 207.

Sánta Péter	keszi lakos	1653, 1654	BOROSY, 1998. 116., 118-120., 136-138.
Sipos András	kb. 35 éves keszi lakos, Orczy István jobbágya	1714	BOROSY, 1999. 207.
Soós Gergely	keszi lakos	1669	BOROSY, 1999. 107.
Tóth Gergely	keszi jobbágy Buday Pál, majd Wattay Pál ispánja	1647, 1653, 1654 1669, 1678	BOROSY, 1998. 112-113., 116-121., 136-138. BOROSY, 1999. 128., 131.
Tóth János	keszi lakos	1668	BOROSY, 2001. 264.
Tóth Lőrinc	52 éves zsidói (vácegresi) lakos, aki korábban Dunakeszin is szolgált, itt is nősült	1676	SZAKÁLY, 1995. 239.
Tügyesi Benedek	1647-ben egy évig lakott Keszin, Buday Pál jobbágyaként 1653-ban már Csorgál János 50 éves szentmártonkátai jobbágyaként szerepel, 1603 körül született	1653	BOROSY, 1998. 137.
Vörös Gergely	kb. 75 éves keszi lakos, Orczy István jobbágya	1714	BOROSY, 1999. 207.
Zrényi Tamás	keszi jobbágy, Nádkay Szabó András, Buday Pál sógornőjének férje szolgálatában állt	1657	BOROSY, 1983. 302. sz. regezsza

A táblázatban foglaltak alapján megállapíthatjuk, hogy Tóth Gergely mellett Juhász György és Sánta Péter töltöttek be fontosabb szerepet a falu életében (és rendelkeztek nagyobb vagyonnal), tekintettel arra, hogy az ismert személyek közül többen is szolgálták őket gulyásként, pásztorként.

A különféle vizsgálati jegyzőkönyvek további adatokkal is szolgál számunkra Keszi elszármazott lakosait illetően. Ezekben ugyanis a tanúvallo mást tevőknél gyakran szerepel, hol élnek és hol szolgáltak korábban, így olyanokkal is találkozhatunk, akik hosszabb-rövidebb ideig Dunakeszin éltek, és megtudjuk azt is, mennyi idősek, mennyi ideig éltek az újrászervező, illetve hol élnek most. Néhányukat név szerint is sikerült azonosítani.

3. táblázat: A jegyzőkönyvek szerint korábban Keszin élők¹⁴⁰

ssz.	mostani lakhely	életkor	Keszin töltött évek	jegyzőkönyv évszáma
Pest-Pilis-Solt megye				
1.	Gödöllő	40	1,5	1676
2.	Kisnémedi	34		1676
3.	Mogyoród	50		1676
4.	Püspökszilágyi (Jánossi Mihály)	30		1676
5.	Rákoskeresztúr	30	2	1676
6.	Rákoskeresztúr (Agárdi András)	35	1,5	1676
7.	Szód	30	3	1676
8.	Szód	16	1,5	1676
9.	Zsidó (Vácegres) (Tóth Lőrinc)	52	5	1676
Nógrád megye				
10.	Bér	40		1676
11.	Bér	36	3	1676
12.	Bér	40	10	1676
13.	Bér	32	5	1676
14.	Kisgyarmat	45	2	1676
15.	Kisgyarmat	33	5	1676
16.	Kiskesző	36	3	1676
17.	Kiskesző	40	9	1676
18.	Lontó	26	5	1676
19.	Szakállas (Kosányi István)	55	18	1676
20.	Szakállas	32	4	1676
21.	Vámosmikola	60	20	1676
22.	Vámosmikola	35	2	1676
Egyéb területek				
23.	Nagykőrös	40		1651

Az 1680-as évekre vonatkozóan elmondhatjuk, hogy Dunakeszi népe ekkor két nagy csoportra oszlott: tíz család (családfő) rendelkezett valamennyi igavonó állattal, 2-6 ökörrrel; míg tizennégy családfőnek semmilyen igavonója nem volt, ezért $\frac{1}{8}$ vagy annál is kisebb jobbágytelekkel

¹³⁹ SZAKÁLY, 1997. 237–240.

bírtak, amelyet a korabeli felfogás szerint kézi erővel is meg tudtak művelni.¹⁴⁰

Adóztatás a török hódoltsági területeken

A fentiek alapján már jól látszik, hogy a korábbi, illetve időközben birtokba került magyar földesurak, továbbá az egyház annak ellenére sem mondtak le földjeik adóztatásáról, hogy az esetleg oszmán fennhatóság alatt állott. Azt, hogy az adóktól nem tekintenek el, a magyar urak már az első, oszmánokkal folytatott tárgyalások során a török fél tudomására hozták, jelezvén: nemesi jogaik (a tized és más adók), akárcsak az egyházi jogok megmaradnak annak ellenére, hogy más fennhatósága alá került a térség. Tehették ezt azért is, mert hamar kiderült, hogy az oszmán hódítók nem képesek eredményesen megakadályozni a magyar végvári katonaság portyáit, így a katonák a földesurak segítségére lehettek az adók behajtása terén (a portyák kölcsönösek voltak). A portyákat természetesen mindkét fél sérelmezte a másikra vonatkoztatva, és számos panasz érkezett Budára és Bécsbe (majd a 17. század első felében Kismartonba) a portyázó végváriakra panaszkodván, mivel azonban egyik félnek sem állt érdekében ennek tiltása, így végül hatékony intézkedéseket nem hoztak (nem is hozhattak a kor körülményei között). Tekintettel arra, hogy Keszi a 16. században lakatlan terület volt, innen nem is származott bevétele a magyar földesuraknak, illetve az egyháznak. Ez majd csak 1642 után változott meg.¹⁴¹

A török pénzügyigazgatási rendszer fentebb bemutatott átalakításával párhuzamosan, lehetőség nyílt az újonnan létesült település földesúri adóztatására is, amely immár Buday Bornemissza Bolgár Pál feladatai és jogai körébe tartozott; továbbá a váci egyházmegye is megkövetelte a tized fizetését. A földesúri adóztatást Dunakeszin is – ahogy más megyei településeken – summás formában működött, vagyis a jobbágynak a földesúrnak a kialakult adót egy összegben fizették meg, amelyen felül csak valamennyi ajándékkal tartoztak. A települések adóján felül külön számolták el pl. a malmok vagy a halászhelyek adóját, amelyek közül az utóbbi Keszi esetében is jelen volt, a Szürkő tanya adója formájában. Ezen utóbbiak fontosságát mutatja, hogy a malmok építését, hasznosítását és az ott keletkező jövedelmek megosztását a magyar és a török földesurak maguk között, megállapodás keretében szabályozták. A rendszer hatékonyságát jelzi, hogy a 17. század folyamán a magyar urak minden Pest-Pilis-Solt megyei települést megadóztattak. Ennek hátterében a nemesi vármegye működése és annak hatékonysága, továbbá az újratelepülések földesúr és jobbágy közötti megállapodás szerinti megszervezése állt. A betelepülő jobbágyok rendszerint több éves adómentességre, illetve más kedvezmé-

¹⁴⁰ SZAKÁLY, 1981. 416.

¹⁴¹ SZAKÁLY, 2001. 418–426.

nyekre is számíthattak. Az oszmán jelenlét azonban mégis befolyásolta a magyar adóztatást: komolyabb emelést az egész időszakon keresztül nem lehetett végrehajtani, az 1660–1664 közötti oszmán–Habsburg háború pedig éppen akkor pusztította el a környéket, így Dunakeszit is, amikor az éppen magához tért, és a prosperitás fázisába lépett.¹⁴² Keszi esetében – akár csak a többi Pest megyei hódoltsági faluban – megfigyelhető, hogy a kint (vagyis nem az oszmán területen) lakó földesúr megbízta a település egyik lakosát, hogy ispánja legyen, vagyis a birtokos ügyeinek intézését helyi szinten felügyelje. Ezt a feladatot Tóth Gergely látta el, akit Buday, majd Wattay ispánjának neveznek a források. Ez azért bizonyult szerencsés megoldásnak, mert Tóth helyben lakott, így kénytelen volt valamiféle egyensúlyi állapotot létrehozni a helyiek és a földesúr érdekei között, szemben az olyan eseteknél, amikor az ispán is „kint” élt, és rendszerint valamely végvári katona személyében találhatjuk meg.

Dunakeszi jobbágysai – a törvényekben meghatározott módon – évi 12 napos ingyenmunkát voltak kötelesek teljesíteni egy kijelölt végvárnál, ez esetben Nógrád váránál,¹⁴³ majd 1663 után, amikor Nógrád török kézre kerül, a kesziek Füleknél dolgoznak, ami 24 órányi járásra van a településtől. Ezért az ingyenmunkát a települések – a legtöbb esetben Keszi is – leggyakrabban pénzben váltották meg, bár előfordult, hogy tényelesen is el kellett menniük. A földesúri és egyházi rendes adók, az ajándék és a robot mellett a dunakeszi háztartásokat is rendszeresen megterhelte az időszakban az erre járó török vagy magyar portyázók, csapatok élelmezése, beszállásolása, lovaik ellátása.¹⁴⁴

A 17. századi Dunakeszi vallási viszonyai

Dunakeszi a török hódítást követően, egészen 1642-ig lakatlan, így vallási viszonyairól elsősorban a megye területére jellemző vonások tárgyalása alapján alkothatunk képet. Indokolja ezt a megoldást az is, hogy az 1642-ben betelepülők egy része vélhetően nem nagy távolságokról érkezett ide. Az oszmán szandzsák-összeírások segítséget nyújtanak abban, hogy megtudjuk, a megye területén 1546-ban összesen 76 papot írtak össze, akik közül a pesti náhijében 33-an működtek; 1562-ben 21 papot találtak, a pesti náhijében 8 szolgált közülük. A két adat jól jelzi, hogy a papok száma folyamatosan csökkent, tekintettel arra, hogy sokan közülük a török fennhatóság alól a magyar területekre vándoroltak át, míg az idősebbek, akik helyben maradtak, meghaltak (az 1559. évi összeírás szerint az 1546-ban összeírt 76 pap 60%-a, vagyis 45 pap hunyt el). A papok számának ilyen drasztikus csökkenése azért nem

¹⁴² SZAKÁLY, 2001. 510–514.

¹⁴³ 1622. évi XXXVI. tc., 1625. évi XIX. tc., 1630. évi V. tc., 1647. évi CLIII. tc., 1649. évi LXXXVI. tc., 1655. évi CXVI. tc., 1662. évi XX. tc. és az 1681. évi VII. tc.

¹⁴⁴ SZAKÁLY, 2001. 516–517.

okozott komolyabb gondot a hódoltsági területeken, mert számos településen már nem a katolikus, hanem valamely protestáns vallást követték. Dunakeszi és környéke a váci püspökség alá tartozott, amelynek vezetői soraiban a 16. században sok tehetséges embert találhatunk. A mindenkori püspökök nagy figyelmet fordítottak birtokaik megóvására és adóztatására: rendszeresen berendelték a bírókat, és beszámoltatták őket, ügyeltek a változó lakosságszámnak megfelelő adóztatás kialakítására stb. Egyházszerzői tevékenységük ugyanakkor hagyott némi kívánnivalót maga után, olyannyira, hogy az egyházmegye (diocézis) területén csekély számú pap szolgált, így a lakosság lelki útmutatást elsősorban a szegedi, gyöngyösi és jászberényi obszerváns ferencesek és néhány domonkos kóborló barát révén kaphatott.¹⁴⁵

A reformáció valószínűleg még II. (Jagelló) Lajos király feleségével, Habsburg Máriával együtt megjelent a budai udvarban, amelyet azonban ekkor a magyar nemesség – lévén „német” és „idegen” – nem követett. A mohácsi csatavesztést követően csak néhány, nagyon elszánt hittérítő járta a Buda környéki településeket, és hirdette az új tanokat, míg az uralkodók – I. Ferdinánd és I. (Szapolyai) János – katolikusok voltak, a német ajkú budai polgárok pedig elhagyták a várost. A megye területén nem maradt olyan központ, ahonnan a reformáció kiindulhatott volna, tekintettel arra, hogy Visegrád királyi város, Vác pedig püspöki székhely volt. Ennek ellenére a térség népe, beleértve a parasztság egy részét is, értesült az új tanokról, de a lutheri vallás terjedése a megyében elsősorban az 1540-es évekre tehető, amikor Dunakeszi már pusztá. A megyében Ráckeven és Cegléd (Szegedi Kis István) volt ekkorra már lutheránus gyülekezet, és Kecskemeten is voltak híveik; egyes tanítványok a nyugati protestáns egyetemekről e helyekre, illetve Vádra tértek vissza. Utóbbiban azonban – vélhetően a püspökség és a törökök jelenléte miatt – nem alakult ki komoly reformációs központ. A 16. század második felében pedig a környék a „helvét valláshoz”, vagyis a kálvinizmushoz (református vallás) csatlakozott.¹⁴⁶

A 17. századra megváltoztak a vallás viszonyok Pest-Pilis-Solt vármegyében is: megnőtt a nagyjából katolikusok által lakott települések száma,¹⁴⁷ de a megye területén azért továbbra is a protestánsok voltak túlsúlyban (elsősorban reformátusok, kisebb részben evangélikusok). A váci püspökök még ebben az időszakban sem laktak a török kézen lévő Vácon, ügyeiket vikáriusokon keresztül intézték, akár csak a hódoltsági megyék. Nem is nagyon érdeklődtek híveik iránt, és az erőszakos térítésnek is csak nyomait lehet fellelni. Ugyanakkor – a 16. században tapasztaltakhoz hasonlóan – birtokaikról tisztartóikon keresztül pontos információkkal rendelkeztek, gondos felméréseket készítettek, a tized fizetését megkövetelték, összegét behaj-

¹⁴⁵ SZAKÁLY, 2001. 405–408.

¹⁴⁶ SZAKÁLY, 2001. 408–418.

¹⁴⁷ MOLNÁR, 2001. 57–86.; SZARKA, 1947. 106–107.

tották, és a falvakban felmerülő problémákra gyógyírt kerestek.¹⁴⁸ Továbbra is jellemző, és – a Hitterjesztés Szent Kongregációja (*Sacra Congregazione della Propaganda de Fide*) megalapítását követően – egyre erősebb hatást fejtettek ki a Szentszék által a pogány (oszmán) területen rekedt hívek lelki gondozására kiküldött szerzetesek, hitterjesztők, elsősorban ferences és jezsuita rendtagokról van itt szó.¹⁴⁹

Dunakeszi vallási életéről az 1642. évi újratelepülést követően nem sok ismerettel rendelkezünk. Azt tudjuk, hogy a korábban Szódön működő református prédikátor, Sánta István egyik fia, Sánta Péter az 1650-es években áttelepült Keszire, 1653-ban és 1654-ben is itteni lakosként tesz tanúvallomást. Hamarosan vezető szerepet játszik a településen, aki juhászokat, gulyásokat foglalkoztat.¹⁵⁰ Sánta Péter testvérével, sződi Sánta Ferencsel Buday Bornemissza Bolgár Pál feleségének, Toldy Katalinnak is akadt ügye: a mai Dunapataj melletti Bődöt követelte tőle, ami kapcsán Sánta Ferenc, valamint Nádkay Balázs özvegye viszontkeresettel éltek, egyenesen azt állítván, hogy Toldy Katalin eltulajdonította Bődöt. Bőd végül a Nádkayak birtoka lett, míg az abból kivált Ragancspusztát Sánta Ferenc egészen 1650-ben bekövetkezett haláláig kezében tartotta, csak ekkor kerül vissza Nádkay Ferenchez.¹⁵¹ A Sánta család egy leszármazottját még a 18. század elején is fellelhetjük: Sánta Lőrinc dunakeszi molnárt, aki 1714-ben kb. 65 éves, és Orczy István jobbágyának mondja magát.¹⁵² A Dunakeszi vallási életére rövid ismereteket szerezhetünk a báró Pongrácz György váci püspök (1669–1676) által 1675-ben elkészült egyházlátogatási jegyzőkönyvből (*Informatio Super Statu Diocesis Vaciensis et Visitatio Canonica de Anno 1674*), amely szerint Dunakeszi lakossága túlnyomórészt katolikusból áll, és ebben az időben már templommal is rendelkezett a település.¹⁵³ Emellett az is tudomásunkra juthat, hogy Dunakeszinek ebben az időszakban nem volt papja, a prédikációkat, kereszteleseket, házasságkötéseket és temetéseket licenciátus tartotta, aki ebben az időszakban Demjendi István volt. Feladata szép volt, ám nem túl jövedelmező, Pongrácz György a licenciátusok helyzetét egyszerűen nyomorúságosnak írja le, és úgy véli, ha lenne is pap, akit elküldhetnének az ilyen helyekre, az éhbérért senki sem vállalná.¹⁵⁴

¹⁴⁸ TRINGLI, 1989. 120., 124.; SZAKÁLY, 1981. 124–128.

¹⁴⁹ MOLNÁR, 2002. 142–144., 161–198., 203–210.

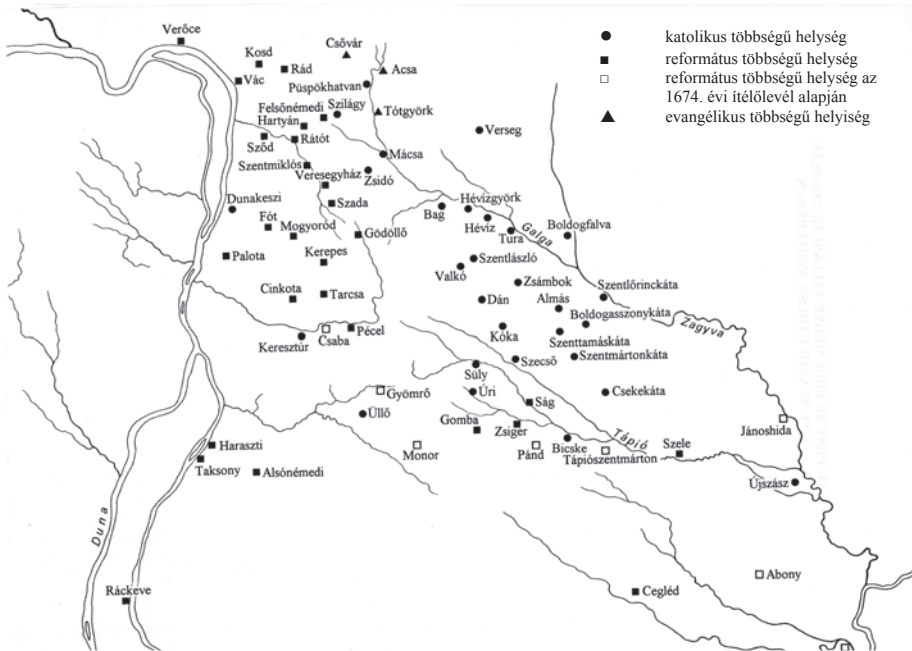
¹⁵⁰ BOROSY, 1998. 116., 118–120., 136–138.

¹⁵¹ BOROSY, 1983. 246–248., 543. sz. regesztája; VOLENTICS, 2008. 9.; HORVÁTH, 2015. 30–32.

¹⁵² BOROSY, 1999. 183., 207.

¹⁵³ VARGA, 2004. 9–11.; MEZŐSI, 1939. 14–15.

¹⁵⁴ VARGA, 2004. 14.; SZARKA, 1947. 75–76. A licenciátus olyan, rendszerint iskolamester vagy más erre alkalmas, megfelelő ismeretekkel rendelkező személy, akinek – pap hiányában – az egyházmegye engedélyt adott a fenti feladatok ellátására.

6. kép: Pest és Solt megye vallási megoszlása a 17. század utolsó negyedében

Dunakeszi 1686 és 1703 között

Ahogy arról már fentebb szó volt, Keszi és térsége az 1684. és 1686. évi, Buda visszavívására tett hadműveletek idején elnéptelenedett, és egy ideig lakatlan is maradt. A középkori Magyar Királyság központjának, Budának a keresztény kézre kerülését követően megindult a környező vidék újratelepülése is, de e térség még sokáig hadszíntér maradt, csak immár nem a török, hanem a császári sereg felvonulási területként szolgált. Ennek megfelelően a településekre a régi lakosságnak csak töredéke tért vissza, számos új betelepülő jelent meg. Ugyanakkor még hosszabb ideig problémaként jelentkezett, hogy a közeledő seregek hírére a lakosság szétfutott, és természetesen nem mindenki tért vissza később. Dunakeszi kapcsán tudjuk, hogy 1683 és 1693 között lakatlan volt, majd valamikor ezt követően népesedhetett újra, mivel az 1695. évi összeírásban immár negyedportás településként írták össze.¹⁵⁵

Nem sokkal később, 1699-ben, abban az évben, amikor I. Lipót magyar király és II. Musztafa oszmán szultán (1695–1703) Karlócánál békét kötöttek, amellyel lezárták a magyarországi visszafoglaló háborúkat, Pest-Pilis-Solt vármegye összeíratta a területén élő családfőket, név

¹⁵⁵ KOSÁRY, 1965. 17.

szerint. Dunakeszit ekkor 3 porciós helységgként tartották nyilván.¹⁵⁶ A bírót Veres Gergelynek hívták. A korábbi korszak családjai közül a Dinnyés család egy tagját (Dinnyés András) találhatjuk meg, de a Juhász családból Juhász János, illetve a Sánta családból Sánta János, Sánta Lőrinc és Sánta Máté is visszatért Keszire. Rajtuk kívül a Sipos család két tagját lelhetjük fel, Sipos András és Sipost Istvánt, Tóth Jánost és Mátyást, akik valószínűleg Tóth Gergely rokonságába tartoztak), valamint Zrény(i) Tamást. További lakosok: Horváth András, Gombkötő ?, Kovács Miska, Kurucz István, Petrik Tamás és Pusztay István. A zsellérek közé sorolta az összeíró Karácson Bertát, Rácz Jancsit, Seller Marcit és Szászdy Istvánt. Szerepelnek a névsorban, de utólag kihúzták Patantyús János, özvegy Dorka zsellér és özvegy Katkó zsellér nevét.¹⁵⁷ Megvizsgálva a névsort, azt láthatjuk, hogy a falu továbbra is alapvetően mezőgazdasági tevékenységből tartotta fenn magát, és lakosai jobbágyok voltak.

A lakosság számára rettenetes terhet jelentett a császári katonaság ellátása. Nemcsak a nagyszámú katona ételmezését, a lovak ellátását kellett megoldaniuk, de az erődítési munkálatok elvégzése, sőt, a postaszolgálat is feladataik körébe sorolható. A felszabadult Pest-Pilis-Solt vármegye megyei beosztása megmaradt, a négy szolgabíró állt a négy járás élén, amelyek közül Dunakeszi a váci járáshoz tartozott.¹⁵⁸ Az adókat – királyi rendelkezések alapján – a vármegye osztotta szét a települések között, amelyeknek egyúttal az egyházi tizedet is meg kellett fizetniük. Mindkét esetben akadtak nehézségek. Alag kapcsán tudjuk, hogy 1700-ban Dvornikovics Mihály váci püspök perbe fogta, mivel kuriális községként nem kívánta fizetni a tizedet, de I. Lipót király június 25-ei rendelkezése kötelezte a nem fizető kuriális falvakat, így Alagot is, hogy fizessék meg a kötelező összeget.¹⁵⁹

A hadsereg ellátásához a dunakeszi lakosság is hozzájárult az 1695 körüli újratelepülést követően. 1698. április 14-én a megye – Schenk fő hadi komisszárius, Savoyai Jenő ezredének kapitányával együttműködve – elszámolást készített a katonaság eltartásáról (1697. december, 1698. január–március), helységekre bontva, amelyben Dunakeszi is szerepelt már. Augusztus 24-én a vármegye gyűlésén felolvasták a király rendeletét, amelyben vármegyétől 64 hatökrös szekeret követelt, mindegyik szekérhez 2-2 embert, továbbá 2803 pozsonyi mérő kevert búzát, 1437 pozsonyi mérő zabot írt elő, utóbbiakat Budára is kellett szállítani. Végül pedig a hadsereg számára 100 ökröt, az ágyúk vontatására. Mindezt helységenként leosztották, ami Dunakeszi számára is kötelezettséget jelentett. Még ebben az évben, januárban a hadi hozzá-

¹⁵⁶ MNL PML IV.23.a. CP II. 23. fol. 6.

¹⁵⁷ MNL PML IV.23.a. CP II. 26. fol. 79v (Váci járásának dikális összeírása. Készítette Szunyogh Imre szolgabíró. 1699. dec. 15.)

¹⁵⁸ KOSÁRY, 1965. 13., 21.

¹⁵⁹ SZARKA, 2008. 380.

járulás (*contributio*) megfizetésében, majd júliusban az átvonuló királyi hadsereg ellátásához szükséges szénásszekerek kiállításában kellett részt vállalnia Keszi lakosságának. 1698. november 13-ai ülésén a vármegye a hadsereg ellátására kiállított szénásszekerek és a tűzifát szállító szekerek számát osztotta le a települések között, ahol Dunakeszit is fellelhetjük. Azt is meghatározták, hogy hány szekérrel kell más helyre (és hová) menni, illetve, mennyi szekérnek kell helyben maradnia. Bár eddigre a császári udvar már aláírta az oszmánokkal a visszafoglaló háborúkat lezáró karlócai békét (1699. január 26-án), a hadi kiadások az itt állomásozó seregrészek ellátásának szükségessége miatt, nem csökkentek. Az 1699. február 9-én készült vármegyei jegyzőkönyv szerint az 1698. november és december hónapokra a megyének 69.293 forint 28 dénár contributiót kell fizetnie, amely összegből a bárók, mágnások és nemesek 4619 forint 34 krajcárt, a jobbágyok és az ármálisták¹⁶⁰ pedig 64.673 forint 54 krajcárt tartoznak megfizetni. Az érintett helységek között Dunakeszi is szerepel. Mindezen adók és hozzájárulások kifizetése olyan nagyon megterhelte az éppen újratelepült községet, hogy az 1699. július 7–8-án Pest-Pilis-Solt vármegye törvényszéke 25 forintot elengedett Keszi adójából. A hadi kiadások ugyanakkor továbbra is megvoltak: 1699. március 16-án a vármegye leosztotta a helyiségekre a királyi rendeletben előírt 430 mérő búzát, amelynek mérőjét 14 forintban számolták el. Dunakeszinek is fizetnie kellett e hozzájárulást. 1699. szeptember 7-én Pest-Pilis-Solt megye részgyűlést tartott Budán, Schveidler főkomisszáriusnál, ahol az orális (embereknek szánt) és az equilis (a lovak ellátásához szükséges) porciókat összeszámolták, és elosztották a megye helységei – így Dunakeszi – között. Savoyai Jenő herceg két századának 354 orális és 245 equilis porciót, a Gnetenstein gyalogezred nyolc századának pedig 1359 orális és 100 equilis porciót, összesen 2063 (valójában 2058!) porciót kellett előteremteni. 1700. május 13-án a megye Pesten megtartott részgyűlésen Imre János vármegyei praepceptor az országosan 3.200.000 forintnyi contributióból a megyére eső 54.688 forint és 99 $\frac{1}{2}$ dénárt elosztotta a települések között, amelynek egyötödét Kecskemétre terhelte, de Dunakeszinek is kellett hozzájárulást fizetnie. Ugyanezen év október 19-én Pest-Pilis-Solt megye közgyűlést és tisztújító ülést tartott Pesten, amelyen a porciófizetés alól felmentett helységeket – így Dunakeszit is – kötelezték, hogy más helységek megsegítésére minden porció után napi 2 krajcárt fizessenek. 1701. augusztus 22-én a megyei részgyűlés – a dikasztérium¹⁶¹ utasítása szerint – 200 szekér széna és 1000 mérő abrak szállítására kötelezi a megyei helységeket (így Dunakeszit is) a Kollonics és Ebergényi ezre-

¹⁶⁰ Az ármálisták olyan nemesek voltak, akik csak nemesség- és címeradományt nyertek az uralkodótól, birtokot és az azzal járó kiváltságokat nem kapták meg.

¹⁶¹ Magyarországon a felelős minisztériumok felállítását megelőzően dikasztériumnak nevezték a politikai, igazságügyi, pénzügyi és hadügyi, országos hatáskörrel rendelkező központi szerveket (pl. Helytartótanács, kancellária stb.).

dek, valamint 300 mérő abrakot Brenner fő hadi komisszárius részére. 1702. november 13-án a közgyűlésen közzéteszik a budai dikasztériális hivatal öt nappal korábban kelt levelét a király által elrendelt hajdúfogadásról. A hajdúfogadást intézik: gróf Batthyány Ádám országbíró és horvát bán, Dunán-inneni főgenerális és Koháry István ezredes dunántúli vicegenerális. A katonafogadás tudnivalóit öt pontban foglalták össze, ebben szóltak a katonák egyenruhájáról, a tisztek és katonák jogairól, és szerepelt az az ígéret, hogy a katonafogadás költségeit le fogják vonni a hadiadóból. Egyúttal szó volt a porciók felosztásáról is: az ezredesnek 40 orális és 17 equilis porció járt, az alezredesnek 10 és 6, az őrnagynak 5-5. Ezután következett a katonák helységenkénti kivétele. A megye összesen 115 katona kiállítására kötelezte magát: ebből Vácra 3, Kecskemétre 15, Kőrösre 8, Ceglédre 3 esett. A többi (86 fő) a kisebb helységeknek közösen kell kiállítani. Ugyanezen a részgyűlésen a fegyverjog megváltásának összegéről is szó esett, amely a megyét érintően 35.523 forint 20 dénár volt, ezt helységekre bontották le, így Dunakeszinek is fizetnie kellett. A gyűlés meghatározta, hogy lakott helyeken jobbágyonként 6 forintot, a puszta telkek után pedig telkenként 15 forintot és 45 dénárt kell fizetni, de ha a hatvani birtok birtokosait vagy az egyházi birtokokat felmentenék a fizetés alól, akkor a felosztás megváltozik.¹⁶² 1702. januárban Johann Adam (I.) von Liechtenstein herceg (1657–1712) ezredének három százada átvonult Dunakeszin, ellátásukat a falunak kellett megoldania, amiről – és az ellátásukra költött összegekről – 1702. február 16-án a vármegyének jelentést tettek, annak érdekében, hogy adójukba beszámítsa. A jelentésben az alábbiak szerepeltek:¹⁶³

„Istennek sz[ent] áldása legyen Nag[yságo]tokon Keg[yel]lmeteken, szí[v]vel kívánjuk.

E jelen való esztendőnek kezdetén, az mely három csapatbéli németek Prinz Liechtenstein regimentjéből rajtunk által mentek, azokra való költségünk száma következőké[ép]pen volt.

1. Csapatban huszonötön egy nap, egy éjjel voltak falunkba. Marhát vágattak, annak húsából adtunk nekik 80 fontokat. Kenyeret, 50 fontokat, azon felül még annyit költöttünk.

2. Csapatban 50 németek voltak, egy nap, egy éjjel. Ezek is marhát vágattak, adtunk nekik 50 font húst. Kenyeret, száz fontot, ezen felül meg annyit.

3. Csapatban 60 voltak, 3 nap 3 éjjel voltak nálunk, negyednapra virradóra költöztek ki. Ezek számára is marhát kellett vágnunk, húst adtunk 180 fontot. Kenyeret 180 fontot. Lova nem lévén tisztjének abrakot, 3 kilát. Ezeken kívül mi[nket] fogoly-madarakra erőltetett, teheneink alól a borjúkat fogdosta. Ez iránt való váltásra adtunk rendes praebendájukon [értsd: javadalmukon] kívül való gazdák gazdálkodásunkat. Bizonyosága szerint hozzá adván 60 forint érő kárt, amelyeket jó lelkünk

¹⁶² BOROSY, 1986. 3194., 3279., 3133., 3247., 3340, 3386, 3506., 3421., 3531., 3637., 3734., 3871., 4117. és 4122. sz. regeszta

¹⁶³ MNL PML IV.1.g.3. Instantiae inutiles 1702. fol. 2.; KOSÁRY, 1965. 37. (A forrást – az olvashatóság érdekében – a mai helyesírásnak megfelelően teszem közzé.)

ismerete szerint pecsétünkkel meg erősítve, a Nemes vármegye elébe bebocsátotunk. Ezek után a jó [ste]ni gondviselése alá ajánljuk Nag[yságo]tokat Keg[yelm]lteket 16. Február 1702. Dunakeszi Szegénység.”

Ezt követően – egy rövid időre – változtak az adók, tekintettel arra, hogy a katonaság ellátás mellett/helyett a vármegye ellátására is figyelmet kellett fordítaniuk a megyei helységeknek, így Dunakeszinek is. 1703. április 26-án a megyei közgyűlés és a törvényszék a vármegye szükségleteire széna és abrak beszolgáltatást rendelték el, a kert kijavítására pedig fa beszolgáltatását. Július 25-én döntöttek arról, hogy Szolnok várának kijavítására 200 munkást kell küldeni, és ehhez a helységeknek, így Keszinek is, hozzá kell járulniuk.¹⁶⁴ Ebben az időszakban a falu is gyarapodásnak indult.

A visszafoglaló háborúk utáni első adóösszeírás során Dunakeszin az alábbi családokat találták, a táblázat a tulajdonukban lévő állatokat, illetve az általuk termelt gabonát is mutatja.¹⁶⁵ A falu leggazdagabb lakosa ekkor Juhász János volt, de a tehetősebbek közé sorolható még Kovács Miska, Kurucz István, Petrik Tamás, őket követte a juhot tartó Sánta János, Sánta Lőrinc és Máté, Sipos István és András.

4. táblázat: Dunakeszi 1699. évi dikális összeírása

Dunakeszi birtok	feleség	csaádtagok	ökör	tehén	borjú	ló	juh	bárány	árpa (mérő)	zab (mérő)	porció
Bíró: Veres Gergely											
Dinnyés András	1		6	4	2	1			7		
Gombkötő ?	1			1		1					
Horváth András	1		4	2		3					
Juhász János	1		12	14	11	4			100	50	
Karácson Berta	1			2							
Kovács Miska	1	5	8	5	7	4			15	14	
Kurucz István	1		6	4	4	3			20	6	
Petrik Tamás	1	1	4	4	6	3			15	8	
Pusztay István	1										
Rác Jancsi	1										
Sánta János	1			1			49	20			
Sánta Lőrinc	1	1	4	3	1				5	6	
Sánta Máté	1		2	1	2	1			8	1	

¹⁶⁴ BOROSY, 1987. 4206. és 4256. sz. regeszta

¹⁶⁵ MNL PML IV.23.a. CP II. 26. fol. 79v–80a

Dunakeszi birtok	feleség	csaadtagok	ökör	tehén	borjú	ló	juh	bárány	árpa (mérő)	zab (mérő)	porció
Seller Marci	1			1							4
Sipos András	1	1	4	2	1			6			
Sipos István	1	1	6	4	2	2		6	5		
Szászdy István	1				1						
Tóth János	1			1							
Tóth Mátyás	1			2	1						
Zrény(i) Tamás	1										
összesen	20	9	56	51	38	22	49	20	182*	90	

*Az árpa mérőjét az összeíró – tévesen – 100-nak adta össze, korrigáltuk.

Az 1701. évi adóösszeírásnál már látható, hogy a falu lakosság száma növekedésnek indult, ekkor 39, az 1703. évinél 33 családfőt találtak az összeírók.¹⁶⁶ A lakosság szám emelkedése a vagyoni gyarapodást is maga után vonta, az 1699. évi összeíráshoz képest 1702-ben a falunak 232 szarvasmarhája (80 ökör, 86 tehén, 66 borjú), 38 lova, 256 juha (145 juh, 111 bárány) és 5 sertése volt, ami – a kor viszonyai között – jó életszínvonalat biztosíthatott számukra. Az állatokon túlmenően búzát (66 mérő), árpát (50 mérő) és zabot (45 mérő) termeltek. Továbbá frissen ültetett (még nem termő) szőlőültetvényvel, sör- és pálinkafőzdevel, valamint egy malommal is rendelkezett a falu. Összesen 283 forint adót fizetett. A lakosság szám szerint 29 telepes, 10 zsellér, 28 feleség, 7 gyermek lakott Dunakeszin.¹⁶⁷

Dunakeszi a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1711)

Az 1703-ban kezdődött, II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) vezette szabadságharc eseményei Pest-Pilis-Solt vármegyét, így Dunakeszit sem hagyták érintetlenül. Az éppen magához tért falu újra hadi övezetben találta magát, tekintettel arra, hogy a kurucok támadását a császári haderők a Duna vonalánál tudták tartósan megállítani, így az addigi vármegye egy Dunán inneni (kuruc) és egy Dunán túli (labanc) részre oszlott. Dunakeszit földrajzi fekvése is arra predesztinálta, hogy a kuruc hadak mellé álljon. A vármegye vezetése Pesten maradt, ahol a császári adminisztráció intézkedéseinek végrehajtását várták tőle. A budai kamarai igazgatóság parancsára a vármegye részgyűlése 1703. június 19-én 200 munkást rendelt ki a megyei településekről Szolnok vára megerősítésére, és rendelkezett 2000 karó kivágásáról és összehordásáról (a két öl hosszú, Nóg-

¹⁶⁶ BÁTONYI, 2011. 10.

¹⁶⁷ MNL PML IV.23.a.12. CP II. 32b fol. 11.

rásban kivágott fákat Turára kellett szállítani, hogy onnan vigyék tovább Szolnokra); e rendelkezések szerint Dunakeszinek két munkást kellett biztosítani. A védekezést is gyakorlatilag azonnal megkezdték: 1703. július 27-én a megyei közgyűlés elrendeli, hogy a „*béke megőrzése céljából*” a felkelők ellen a megyei települések – közöttük Dunakeszi is egy fővel – 400 katonát állítson ki. Szeptember 21-én a kuruc hadak bevették Szolnokot, így a budai császári hatóságok szeptember 25-én a megyétől Budára kértek ingyen munkásokat, valamint 24 szekeret (szekerenként 4-4 ökörrrel). Utóbbiakat az első járásnak, Huszár János szolgabíró vezetésével kellett kiállítani, a munkásokat azonban az összes településnek, így Dunakeszinek is. Szolnok elvesztése megkongatta a vészharangokat a Budára helyezett császári adminisztráció berkeiben, hathatós felszólításukra szeptember 27-én a közgyűlés elrendelte a nemesi felkelést, amelynek keretében a főpapok, bárók és főurak birtokaik arányában is kötelesek lovasokat állítani. Erről járásonként és helységenként felsorolást készítettek, különvéve a főpapi-főúri birtokok által kiállított katonákat. A négy járás összesen 110 lovast és 136 gyalogost állított ki, a főpapok és főurak pedig 160 lovast. A vármegye október 1-jei ülésén közzétették a budai császári adminisztráció levelét, amely elrendelte, hogy a Koháry-féle csapatok Pesten lévő lovas-, illetve Budafelhévízen lévő gyalogos alakulatait a megye lássa el. Az erre vonatkozó kötelezettségeket, a széna, abrak, vágómarha és fa előteremtését helységenként írták elő, Dunakeszire is kötelezettséget róva.¹⁶⁸ Valamikor 1703 őszén a dunakeszi lakosok levelet írtak a Pest-Pilis-Solt megyei labanc alispánjának, Petrovay Lászlónak (Wattay János, Dunakeszi urának veje), amelyben arról tudósították, hogy a tabáni rácok kiszálltak a faluba, felmutatták a katonai parancsnok paszuszát, amelyre hivatkozva kérték ellátásukat. Ezt a dunakesziek meg is tették, de a rácok nem elégedtek meg azzal, ami járt, hanem a házakat feldúlták, az embereket megverték, több vagyontárgyukat elvitték (fejszét, istrángot, vásznat, golyos inget, rézkannát, ásót, kapát, stb.). Arra kérték az alispánt, hogy a generálisnál, akinek a rácok katonái voltak, tegyen panaszt, és kárukat térítse meg.¹⁶⁹

II. Rákóczi Ferenc a Szatmár vármegyei Domahida melletti táborából már 1703. szeptember 13-án csatlakozásra szólította fel Pest-Pilis-Solt vármegyét.¹⁷⁰ A kuruc csapatok közeledtével, különösen pedig Szolnok ostromával és bevételével ez a felszólítás reális elvárássá vált, legalábbis a megye Dunán inneni részei – így Dunakeszi – számára is. Egy 1704 májusában készült kimutatás szerint Szabó István hatvani kapitány seregében 6 fő képviseli Dunakeszit („*Szabó Máté uram ezriben Bujdosó Istók hatodmagával. Összesen 6.*”).¹⁷¹

¹⁶⁸ BOROSY, 1987. 4213., 4216., 4242., 4256., 4257., 4259., 4315., 4259. és 4317. sz. regesztá

¹⁶⁹ MNL PML IV.1.f.1. Litterae missiles fol. 34–35.; KOSÁRY, 1965. 86

¹⁷⁰ VASS–MOLNÁR–SÁPI, 1983. 121.

¹⁷¹ KOSÁRY, 1965. 68.

A kuruc oldalon gyakorlatilag „új vármegyét” kellett szervezni, vagyis olyan irányítási apparátust, amely képes volt a Dunán inneni megyei területek irányítani. A régi tisztkar egy része, illetve a régiek fiainak egy része Rákóczihoz csatlakozott, és – a katonai feladatok ellátása mellett – a fejedelmi sereg ellátásának megszervezésére törekedett. A „kuruc megye” 1704. május közepén jött létre, amikor Darvas Ferenc Kecskemétre részmegyegyűlést hívott össze. Ettől kezdve – állandó központ nélkül, de – folyamatosan működött. A kuruc megye, elsősorban a mezővárosi, főleg nagykőrösi, kecskeméti nemesekre támaszkodott, akik közül a megyei tisztek is kikerültek.¹⁷² Az első kuruc alispán azonban Wattay János, Dunakeszi ura volt, aki 1689 óta – amikor is a Habsburg-adminisztráció túlkapásai (eltiltották Wattay jobbágyait a szürkői halásztól), a váci püspökkel való ellentéte (meg kívánta tiltani a keszi rév használatát) és a császári katonaságnak a birtokain elkövetett kihágásai miatt lemondott megyei tisztségeiről¹⁷³ – a kuruc mozgalommal szimpatizált, nagyon hamar annak Nógrád megyei kapitánya lett. Alispánként mindent megtett azért, hogy a vármegye kuruc fennhatóságú részén a közigazgatást újjászervezze, mivel ez elengedhetetlen feltétele volt Rákóczi csapatai ellátásának, továbbá a labancok elleni védelem megszervezésének. Wattay 1704 decemberében, a galgóczi táborban volt, ahol Pest-Pilis-Solt és Nógrád vármegyék követeként személyesen találkozott a fejedelemmel. Itt kapott megbízatást arra vonatkozóan, hogy Pest-Pilis-Solt alispáni tisztességét betöltse. A közigazgatási pozícióiból adódó lehetőségei mellett személyes vagyonát is a kurucok szolgálatába állította: nagykovácsi birtokán német telepeseivel lőport gyártatott, a kezén lévő települések (így Dunakeszi) lakosai pedig katonával vagy gazdaságilag támogatták a kuruc hadakat. Amikor felesége 1705 tavaszán meghalt, Wattay János lemondott alispáni tisztességéről, de esküdtként továbbra is tevékenykedett, ebbéli minőségében ő írta össze az elhunyt Bottyán János generális örökségét. 1710-ben Ajnácskő (ma: Hajnáčka, Szlovákia) várát védte unokaöccsével, Istvánnal, a labancok azonban körülvették, és – a vérontást elkerülendő – a Wattayak átadták az erösséget Pálffy János császári tábornoknak, aki cserében menlevelet adott számunkra.¹⁷⁴

A dunakesziek Szabó Máté ezredével 1704 májusától a Felvidéken és a Dunántúlon harcoltak, majd 1705 februárjában tértek vissza Pest környékére, de két hónap múlva ismét a Dunántúlra rendelték őket. Feladatukat teljesíteni nem tudták, a sereg őszre szétszóródott, olyannyira, hogy a megye Kőrösön tartott, 1705. november 17-ei gyűlésén határozatot hoztak a csellengő katonák ellen.¹⁷⁵ Dunakeszi eddigre már ismét lakatlan volt, lakosai szétfutottak, nagy részük valószínűleg (ismét) a Szentend-

¹⁷² KOSÁRY, 1965. 43.

¹⁷³ BÁTONYI, 2011. 10.

¹⁷⁴ A kuruc megye, érthetően, fokozott mértékben támaszkodott a mezővárosi, főleg nagykőrösi, kecskeméti nemesekre, akik közül a megyei tisztek is kikerültek.

¹⁷⁵ BOROSY, 1987. 4392. sz. megszta

rei-szigetre menekült (Tótfalu). Az 1703. évi dikajegyzékben még megvolt a település, de az 1704. május 14-ei megyei adókivetési jegyzékből a váci járásban több helység hiányzik. Amit biztosan tudunk, hogy a májusi katona-összeírásban még szerepel, a július 29-ei, a labanc vármegye által elrendelt, a települést is érintő adókivetésre viszont Kesziről már nem érkezett válasz.¹⁷⁶ Ez a helyzet egészen 1710-ig fennáll, mert ebből az időből maradt fenn Mágocsy Mihály felügyelő levele Laczkovics László Pest-Pilis-Solt vármegye jegyzőjéhez, amelyet Vácról írt szeptember 29-én, és ennek a hátoldalán olvasható a címzés: „*Dunakeszi Bíró küldgye le Pestre bizonyos embertül.*”¹⁷⁷

Magyarország demográfiai mélypontja 1711-ben volt, amikor az ország lakossága 4 millió fő örül alakult. Keszi valamikor 1710 körül népesült be újra, a vármegye szintjén legközelebb 1715. szeptember 23–26. között, a Pesten megtartott közgyűlés és tisztújító gyűlés alkalmával találkozhatunk a településsel, amikor Pálffy János Bajmócon kelt levelét olvassák fel, aki visszaköveteli János György mészároshoz, Dunakeszi-re szökött jobbágját (utóbbi óvadék kifizetésére kötelezik). A János Györgyhez hasonló jövevények mellett, a régi családok közül többet is újra megtalálhatunk. Visszaköltöznek a Dinnyés, a Gombkötő, a Juhász, a Kurucz, a Sánta, a Sipos, a Szászdy, a Tóth és a Veres család tagjai is.¹⁷⁸ Az élet újraindult, elkezdtek gazdálkodni a földeken, állatokat tartottak, éltek mindennapi életüket. 1715-ben tudjuk, hogy a kuriális falunak 18 lakosa van.¹⁷⁹ A település fekvése békeidőben előnyös volt, hiszen a Duna mellett, Pest, Buda és Vác között található, így a kereskedelmi, posta- és hadi útvonalak is áthaladtak térségén, ezért telepedtek meg minden szétfutást követően, akár hosszabb idő elteltével is a területen. Háborús időszakban azonban a lakosságnak nagyon hamar el kellett hagynia a települést, tekintettel arra, hogy nem feküdt jól védhető helyen. A 16–17. századi hadi állapotok, a többszörös hadjáratok ezt jól jelzik.

¹⁷⁶ KOSÁRY, 1965. 52.

¹⁷⁷ BÁNKÚTI, 1996. II. 899.

¹⁷⁸ BOROSY, 1997. II. 981–985.

¹⁷⁹ BÁTONYI, 2009b 6.